

EPIGRAFYA :

ANTALYA BÖLGESİNDE ARAŞTIRMALAR

I

ANTALYA KİTABELERİ

E. BOSCH

Istanbul Üniversitesi Tarih Profesörü

Türkçeye çeviren

S. ATLAN

Istanbul Üniversitesi Tarih Asistanı

Meslektaş ve dostum Prof. Dr. Arif Mansel ile birlikte birkaç asistan ve talebenin iştirakiyle 1946 yazında Pamfilya'ya yaptığımız arkeolojik bir tetkik gezisi esnasında Antalya Müzesinin bahçesine yerleştirilmiş olan kitabeleri incelemek imkânını buldum. Burada daha henüz neşredilmemiş birçok metinler bulunduğu¹ için bunlar hakkında aşağıda malûmat verilecektir. Kopya işinde bu geziye iştirâk etmiş olanlardan birçoğu çalışmıştır: asistan Muhibbe Darga, talebelerden Semâvî Eyice, Özcan Koyunoğlu, Şermin Sonad ve Güney Turoç. Kopyalar tarafımdan yerinde orijinaleri ile karşılaştırılmış ve evde kursiv yazıya tahvil edilerek tercüme edilmiştir.

Kitabeler muhteviyatlarına göre ilâhlara (No. 1) ve imparatorlara yapılan adaklar (No. 2-9), mühim şahsiyetler namına yazılmış şeref kitabeleri (No. 10-24), yapı kitabeleri (No. 3, 25) ve mezar kitabeleri (No. 26-34) şeklinde ayrılmaktadır. Metinler

¹ İstanbulda ilmi neşriyat olarak yalnız aşağıdaki eserleri buldum: *Corpus Inscriptionum Graecarum*, Vol. III ilâve ile birlikte, s. 1157 v. d.; CIG şeklinde kısaltılmıştır. - Collignon, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 3 (1879); BCH şeklinde kısaltılmıştır. - Ramsay, BCH 5 (1883). - Radet ve Paris, BCH 9 (1885), 10 (1886). - Lanckoronski, *Villes de la Pamphylie et de la Pisidie*, I (Par. 1890). - *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, Vol. III, kısaltılmış IGR. - Bütün yeni neşriyatı ve bilhassa İtalyan eserlerini burada elde etmek mümkün olmadı; bu sebepten burada incelediğim kitabelerden bir veya diğerinin evvelce neşredilip edilmediği hakkında teminat veremeyeceğim.

aşağıda sıra ile ve Arap rakamlarıyla numerolanmış ve umumî izahat kısmında da bu şekilde kaydedilmişlerdir. Lâtin rakamları ile yapılan kayıtlar, neşredilmiş olan metinleri göstermektedir². İşaretler umumiyetle kullanılanlardır : evvelce taş üzerinde yer almış, fakat bugün görülmez bir hale gelmiş olan harfler köşeli parantez [ ]; taşçı tarafından dalgınlıkla kazılmamış olan harfler sivri parantez < > ; taşcının dikkatsizlikle fazla olarak yazdığı harfler kırık { } ; kısaltmaların halledilmiş şekilleri yuvarlak parantez ( ) içinde gösterilmişlerdir. Metinlerin tercümelerinde ise yuvarlak parantezler içerisinde, taşların üzerinde bulunmayan, fakat muhteviyatın anlaşılması için ilâve edilen kelimeler yer almıştır.

Ayrıca kitabe taşlarından birçoğunun envanter numerolarının artık okunamayacak bir durumda olduğuna işaret etmek isterim. Bu durum, taşların senelerce dışarda bırakıldığı yerlerde, numerolar ekseriya boya ile yazıldığı için, raslanılan bir haldir. Bu hususta, aynı zamanda istikbalde de büyük bir önem kazanabilecek, tek bir çare vardır : o da, her taşın yanlarından biri üzerine veya arkasına envanter numerosunu ve onun altına buluntu yerini, senesini ve taşın müzeye getirildiği tarihi kazımaktan ibarettir.

² Bunlar :

- I : CIG 4339=LBW 1359 bis=IGR 771.
 II : CIG 4339 b, s. 1157=LBW 1359=IGR 770.
 III : CIG 4340=LBW 1360=IGR 773.
 IV : CIG 4340 h, s. 1159.
 V : BCH 3 (1879) 346, 28.
 VI : BCH 3 (1879) 346, 29.
 VII : BCH 7 (1883) 263, 5=IGR 780.
 VIII : BCH 7 (1883) 265, 6=IGR 881.
 IX : BCH 10 (1886) 148, 1=IGR 778.
 X : BCH 10 (1886) 155, 2=IGR 774.
 XI : BCH 10 (1886) 156, 3=IGR 782.
 XII : BCH 10 (1886) 157, 4.
 XIII : Lanckoronski 6=IGR 779.
 XIV : Lanckoronski 8=IGR 783.
 XV : Lanckoronski 9=IGR 777.
 XVI : Lanckoronski 15.
 XVII : Lanckoronski 17.
 XVIII : Kaibel, *Epigrammata Graeca* 803=IGR 784.

1. Müze bahçesi, Env. No. - . Gri kalker taşından sütun. Yüks. 1,02 m.; kutur 0,23 m. Harf yüks. 4,5 cm. Kopya eden: Güney Turoç.

Θεῶ Ἡλίῳ
ἡ βουλή καὶ
ὁ σύνπας
δῆμος.

Terc: İlah Helios'a meclis ve bütün halk
(bunu adak eder).

"Meclis ve halk,, yahut "Bule ve Demos,, için aşağıda umumî izahat kısmına bakınız.

2. Müze bahçesi, Env. No. 287. Heykel kaidesi. Yüks. 1,20 m; gen. 0,60 m.; derin. 0,53 m. Harf yüks. 5 cm. Kopya eden: Şermin Sonad.

Αὐτοκράτορι Οὐεσ-
{σ}πασσιανῶ Καίσαρι
Σεβαστῶ ἡ Ἀτταλέων
γερουσία.

Terc: İmparator Vespasianus Caesar Augustus'a
Attaleia Gerusia'sı (bunu ithaf eder).

İmparator Vespasianus M. s. 69-79 seneleri arasında saltanat sürmüştür. "Gerusia,, için aşağıda umumî tafsilât kısmına bakınız.

3. Antalya kalesi. Mendireğin başladığı kale burcunun 15 m. kadar ilerisinde ve yıkık bir burcun üzerinde. Yüks. 0,69 m.; gen. 1,44 m.; derin. 0,40 m. Harf yüks. 6-7 cm. Kopya eden: Semavi Eyice.

. . . . . θεῶ Οὐε[σπασσιανῶ . . . .]
καὶ Μ(άρκος) Ἰούλιος Σάνκτος ἐ[ποίησαν . . . .]
τὴν δὲ ψαλίδα ἐκ τοῦ ἰδίου . . . . .

Terc: . . . . Divus Vespasianus'a . . . . .
ve Markus Iulius Sanktus . . . . .
kemerini kendi hesaplarına . . . . .

Bu kitabe taş bir arşitrav parçası üzerinde olduğuna göre hiç şüphesiz, bir binaya aitti. Sağda ve solda aynı şekilde diğer taşlar bulunuyor ve hepsi birden binanın üç satır üzerine olan adak kitabesini taşıyorlardı. Eğer birinci satırın tamamlanma şekli doğru ise, bina Flavius'lar sülâlesinin üç hükümdarına, yani Vespasianus

(69-79), Titus (79-81), Domitianus'a (81-96) ve, Vespasianus *Divus* olarak adlandırıldığına göre, onun ölümünden sonra, ithaf edilmişti. Bina ihtimal ki bir şehir kapısı idi.

4. Müze bahçesinde, Env. No. 410. Heykel kaidesi. Yüks. 0,87 m; gen. 0,68 m; derin. 0,75 m. Harf yüks. 3 cm. Kopya eden: Özcan Koyunoğlu.

Αὐτοκράτορα Καίσαρα,
 Θεοῦ Τραϊανοῦ Παρθικοῦ
 υἱόν, Θεοῦ Νέρουα υἱωνόν,
 [Τρα]ιανόν Ἀδριανόν
 5 [Σεβασ]τόν Ὀλύμπιον,
 [Σωτῆ]ρα τῆς οἰκουμένης,
 [ἡ βο]υλή καὶ ὁ δῆμος.

Terc: Divus Traianus Partikus'un oğlu, Divus Nerva'nın torunu, İmparator Kaesar Traianus Hadrianus Augustus Olympius'u, Oikumene'nin koruyucusunu meclis ve halk (tebcil ederler).

İmparator Hadrianus (117-138) imparatorluğun her köşesine yaptığı senelerce süren seyahatlarından birinde ve 129 senesinde Pamfilya'ya gelmiş ve Attaleia'yı ziyaret etmiştir (W. Weber Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus 226). İmparatorun gelmesini bekliyen bütün şehirler bu münasebetle onun adına şeref heykelleri dikmişlerdir. Attaleia'da ona bugün dahi mevcut olan büyük doğu kapısını ithaf etmiştir. "Oikumene," arzın, kabili iskân olan medenî kısmı, yani kültür dünyası demektir. Hadrianus'a ait olan aynı metinli diğer kitabeler daha önceden neşredilmişlerdir (No. I, II).

5. Müze bahçesi, Env. No. — . Gri kalker taşından bir stel parçası, yukarısı ve aşağısı kırıktır. Mevcut yüks. 0,36 m.; mevcut gen. 0,43 m.; derin. 0,31 m. Harf yüks. 4 cm.

[Αὐτοκράτορι Καί-]
 [σαρι Ἀδριανῶ Σε-]
 [βαστῶ, ἀρχιερεῖ]
 [μεγίστῳ, πατρὶ]
 πατρίδος, Ὀλυμ-
 πῖῳ, Σωτῆρι τοῦ
 κόσμου, ὑπέρ

τῆς ἐπιβάσεως
5 αὐτοῦ Φασηλεί-
των ἡ βουλή [καί]
[ὁ δῆμος].

Terc: [Pontifeks Maksimus,] vatanın [babası], Olympius, kâinatın koruyucusu [İmparator Kaesar Hadrianus Augustus'a] ziyaretinden dolayı Faselis meclisi [ve halkı] (bunu diktiler).

Taş Attaleia'ya ait değildir, Likya'da Faselis'ten (Tekirovası) gelmiştir. Takdis edilenin ismi yukarıda kırılmış olan kısımda idi; mevcut parçadaki unvanlara nazaran bu, İmparator Hadrianus'tur. Attaleia'ya yaptığı seyahatten bahseden 4 No. lu kitabeyi karşılaştırınız. Hadrianus Efesos'tan kalkarak Karya üzerinden Likya'ya gelmiş, sonra buradan Pamfilya yolu ile Frigya'ya gitmiştir (W. Weber, aynı yer 279). Bu metin, birçok Likya şehirleri tarafından bu münasebetle dikilmiş olan aynı muhteviyatlı kitabelerin sayısını bunlara Faselis'in dikmiş olduğu anıtı katmak suretiyle, daha ziyade arttırmaktadır.

6. Müze bahçesi, Env. No. 151. Mermer levha. Yük. 1,00 m; gen. 0,65 m. derin. 0,18 m. Harf yük. 5 cm. Yazı satırları için hatlar çizilmiştir. Kopya eden: Güney Turoç.

Αὐτοκράτορι
Καίσαρι
[Θ]εοῦ Ἀδριανοῦ υἱῶ[ι],
[Θ]εοῦ Τραιανοῦ Παρθι-
5 [κ]οῦ υἱωνῶι, Θεοῦ Νέρουα
[ἐ]γγόνωι, Τίτωι Αἰλίωι
[Ἀ]δριανῶι Ἀντωνεῖνωι
[Σ]εβαστῶι Εὐσεβῆι,
ἀρχιερεῖ μεγίστ[ωι],
10 δημαρχικῆς ἐξουσίας,
[ἡ] βουλή καὶ ὁ δῆμος.

Terc. Divus Hadrianus'un oğlu, Divus Traianus Partikus'un torunu, Divus Nerva'nın torununun oğlu, Pontifeks Maksimus olan, Tribunikia Potestas (I) li İmparator Kaesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius'a, meclis ve halk (bunu ithaf eder).

Levha herhalde bir heykel kaidesinin ön yüzünü kaplamakta idi. Tebcil edilen, bütün isimleri, unvanları ve sülâlesinin öncüleri olan Nerva (96-98), Traianus (98-117) ve Hadrianusun (117-138) kaydedildiği İmparator Antoninus Pius'dur (138-161). Bunun, imparatorun saltanata geçmesi münasebetiyle, yani 138 senesinde dikilmiş büyük bir anıt olması gerekmektedir. Çünkü bir Roma halk tribununun memuriyet kudret ve selâhiyeti demek olan, her Roma imparatoruna her senenin 10 Aralığında yeniden verilen ve bu sebepten muayyen bir rakam taşıyan "Tribunikia potestas,"a hiçbir sıra adedi konmamıştır. Bundan dolayı saltanata geçtiği tarihten, 9. XII. 138'e kadar devam eden ilk "Tribunikia potestas,"ı göstermesi lâzımdır. Bundan başka Antoninus Pius'un 138 senesi konsulluğu da zikredilmemiştir. Metni aynı olan, fakat satırları başka şekilde ayrılmış bulunan diğer bir kitabe Radet ve Paris tarafından neşredilmiştir (No. X).

7. Müze bahçesi, Env. No. 154. Gri kalker taşından heykel kaidesi, bütün profilleri mevcut. Yük. 1,12 m; gen. 0,64 m; derin. 0,64 m; Harf yük. 5 cm. Eski şehir surundan gelme. Kopya eden: Semavi E y i c e.

Αὐτοκράτορι
Καίσαρι Λουκίωι
Αὐρηλίωι Οὐήρωι
Σεβαστῶι

5 ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος

Terc: İmparator Kaesar Lukius Aurelius Verus Augustus'a
meclis ve halk (bu heykeli dikti).

Burada tebcil edilen ve bir zamanlar bu kaide üzerinde heykeli bulunmuş olan şahıs, 161-169 da kardeşi Markus Aurelius (161-180) ile birlikte saltanat sürmüş olan İmparator Lukius Verus'dur. Bu suretle kitabe tarihlendirilmiş oluyor. Verus 162'de, bir sene evvel Suriye'ye hücum etmiş olan Partlara karşı başkomutan olarak harekâtı idare etmek maksadiyle Doğuya gitmiştir. Verus deniz yolunu takibetmiş, yolda Pamfilya'da tevakkuf etmiştir (Script. Hist. Aug. Ver. 6, 9). İşte kitabemiz onun Attaleia'ya da uğradığını göstermektedir.

8. Müze bahçesi, Env. No. 376. Bir heykel kaidesinin üst kısmı. Yüks. 0,92 m; gen. 0,76 m; derin. 0,82 m. Harf yük. 4-4,5 cm. Kopya eden: Semavi E y i c e.

Ἰουλίαν Δόμναν
 Σεβαστήν, μητέρα
 κάστρων, ἡ βουλή
 καὶ ὁ δῆμος

Terc: Ordugâhın anası Iulia Domna Augusta'yı
 meclis ve halk (tebcil etti).

Taşın aşağı kısmının mevcut olmamasına rağmen metin tamdır. Bahis mevzuu olan şahıs, Septimius Severus'un (193-211) karısı Iulia Domna'dır. *Mater castrorum* "ordugâhın anası,, unvanı kendisine 195 senesi nisanının 14 ünde verilmiştir (Hasebroek, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus*, 192). Kraliçe 197 senesinde Part harbleri için Suriye'ye giden kocası ile iki oğluna refakat etmiştir; İmparator ailesi seyahatı deniz yolu ile yapmış (Hasebroek, aynı yer 111) ve bu esnada herhalde Attaleia'ya da uğramıştır. Hiç şüphesiz imparator ailesinin bütün şahısları için aynı tarzda dikilmiş olan kitâbe ve şeref heykellerinden tesadüf eseri olarak yalnız Iulia Domna'ya ait olanı zamanımıza intikal etmiştir.

9. Müze bahçesi, Env. No. - Gri kalker taşından sütun. Yüks. 0,98 m; kutur 0,52 m. Harf yük. 4-4,5 cm.

[Αὐτοκράτορα]
 Καίσαρα Μ. Ἰούλι-
 ον Φιλίππον Εὐ-
 σεβῆ Εὐτυχῆ Σε-
 βαστόν, Σωτήρα
 5 τῆς οἰκουμένης,
 οἱ γερατοί.

Terc: Oikumene'nin koruyucusu [İmparator] Kæsar
 Markus Iulius Filippus Pius Feliks Augustus'u
 ihtiyarlar (tebcil ettiler).

İmparator, Filippus Arabs'dır (244-249). "Oikumene,, tabiri için yukarıda No. 4 için verilen izaha, "ihtiyarlar,, hususunda aşağıda umumî izahat kısmına bakınız. Filippus 244 senesinde Gordianus III'ün ölümünden sonra Suriye'de ordu tarafından imparator ilân edilmiş ve daha aynı sene içinde kara yolu ile (E. Stein, RE X, 760) Roma'ya hareket etmiş, binaenaleyh Pamfilya'ya uğraması mümkün olmamıştır. Bu sebepten kitabe muhakkak onun idarei hükûmete başlaması şerefine dikilmiştir.

10. Müze bahçesi, Env. No. 415. Bir heykel kaidesinin yukarı kısmı. Yüks. 0,63 m; gen. 0,77 m; derin. 0,93 m. Harf yüks. 4,5 cm. Eski şehir surundan gelme. Kopya eden: Semavi Eyice.

Ὁ δῆμος

Μάρκον Καλπούρνιον

Μάρκου υἱὸν Ῥοῦφον,

πρεσβευτὴν καὶ ἀντι-

5 στρατήγον Τιβερίου

Κλαυδίου Καίσαρος Σε-

βαστοῦ Γερμανικοῦ

[Λυκίας καὶ Παμφυλίας].

Ter: Halk Markus'un oğlu, Tiberius Klaudius Kaesar Augustus Germanikus'un [Likya ve Pamfilya] Legat ve Proprætoru Markus Kalpurnius Rufus'u (tebcil etti).

Lâtincesi *legatus pro prætore* olan "legat ve proprætor," unvanının mânası "imparator valisi," demektir. Kalpurnius Rufus, yalnız vali sıfatıyla tebcil edildiği, fakat şehre ait memuriyetleri zikredilmediği için Pamfilyalı değildi; bununla beraber Attaleia halkının herhangi bir eyaletin valisini de gelişi güzel tebcil etmeyeceğine göre bu adamın Likya ve Pamfilya valisi olması lâzımdır ki, 8 inci satır bu sebepten bu mânada tamamlanmıştır. Metinde ismi geçen imparator M. s. 43'de Likya ile Pamfilya'yı müstakil bir çift eyalet haline sokarak idaresini bizzat kendisi üzerine alan Klaudius' dur (41-54). Markus Kalpurnius Rufus bu yeni eyaletin ilk valisi idi. No. 11 hakkında verilen izahlara bakınız.

11. Müze bahçesi, Env. No. 417. Bir heykel kaidesinin üst kısmı. Yüks. 0,69 m.; gen. 0,87 m.; derin. 0,70 m. Harf yüks. 4-5 cm. Kopya eden: Özcan Koyunoğlu.

Ὁ δῆμος ἐτελείησεν

Λεύκιον Καλπούρνι-

ον Λόγγον, υἱὸν Μάρ-

κου Καλπουρνίου Ῥού-

5 φου, τοῦ πατρῶνος

τῆς πόλεως ἡμῶν,

εὐχαριστίας ἕνεκα.

Ter: Halk, şehrimizin patronu Markus Kalpurnius Rufus'un oğlu Lukius Kalpurnius Longus'u, şükranlarından dolayı, tebcil etti.

Kalpurnius Longus, No. 10 da tebcil edilen Pamfilya valisi Markus Kalpurnius Rufus'un oğludur. Burada da gördüğümüz veçhile Attaleia sonraları valiyi kendisine patron "hamf", "mutemet", olarak seçmiş ve bu sıfatla o, yüksek mevki ve nüfuzunu, İmparatorluk hükümeti nezdinde şehrin menfaatlarını yarı resmî olarak temsil etmek hususunda kullanmıştır. Şu halde şehir ile bu adam arasında büyük bir itimat teessüs etmişti ki, bu ancak Kalpurnius Rufus'un memuriyeti esnasında eyalet ve şehir için fevkalâde ve esaslı işler yapmasıyla meydana gelebilirdi; bu sebeple onun M. s. 43 senesinde Klaudius tarafından Likya ve Pamfilya'ya tayin edilen ve burada yeni eyalet nizamının kaidelerini meydana koyan ilk imparator valisi olması lâzımdır. Bu misâlden başka yeni eyaletlerin tanzimini üzerine alan, sonra da bu eyaletlerle olan yakın münasebetlerini muhafaza eden, hattâ bunları ahfadına miras bırakan yüksek devlet memurlarına da raslamaktayız.

12. Müze bahçesi, Env. No. 416. Bir heykel kaidesinin yukarı kısmı. Yüks. 0, 65 m; gen. 0, 82 m; derin. 0, 62 m. Harf yüks. 4-5 cm. Eski şehir surundan. Kopya eden: Semavi Eyice.

Ὁ δῆμος ἐτείμη-
σεν Μάρκον Πετρῶ-
νιον Κοίντου υἱὸν
Σαβατίνᾳ Οὐμβρεῖνον,
5 σεπτεμουίρουμ ἐπουλώ-
νουμ, ὕπατον, πρεσβευ-
[τὴν καὶ ἀντιστράτηγον]
[Λυκίας καὶ Παμφυλίας].

Terc: Halk Quintus'un oğlu, Sabatina tribus'undan Septemvir epulonum, Konsul, [Likya ve Pamfilya eyaleti]

Legat [ve Propraetoru] Markus Petronius
Umbrinus'u tebcil etti.

Tebcil edilen şahıs Pamfilyalı değildi, fakat imparatorluğun birinci asrında tanınmış bir İtalik ailesine mensuptu (bk. Groag, RE XIX, 1229 v. d. No. 79, 78, 80). Bu sebepten onun Klaudius zamanından itibaren Likya ile birleştirilerek imparator eyaleti haline getirilmiş olan (bk. No. 10 için verilen izahata) Pamfilya valisi olması lâzımdır. Konsulluğu 81 senesindedir (Liebenam, Fasti consulares 16). Bir rahip unvanı olan *septemvir epulonum* metinde lâtince şekliyle, fakat grek harfleriyle yazılmıştır,

çünkü metnin müellifi bu tabiri tercüme edememiştir; “*septemvir epulonum*,” luk kurban ziyafetlerini tertiplemekle mükellef yedi rahipten müteşekkil bir kollegium’du ve bu Roma’nın dört büyük devlet rahipliğinden en küçüğü idi. *Tribus*, Roma’nın miktarı 35 olan ve herbirinin hususî adı bulunan seçim, rey ve vergi bölgelerine verilen addır. Her vatandaş bir *tribus*’a mensup-tu ve bu *tribus*’u resmen adıyla birlikte kullanırdı.

13. Parkın methalindeki karakolun yanında ve eski şehir surunun önünde yerde yatmaktadır. Gri kalker taşından büyük bir heykel kaidesi; üstte iki profilli; yukarı yüzünde bir heykelin durmuş olduğunu gösteren izler. Yüks. 1,50 m; gen. 0,70 m; derin. 0,70 m. Harf yüks. 5 cm. 1 inci satırıyle 2 inci satır yukarıdaki iki profilin arasına düşmüştür.

- Ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος
καὶ οἱ γεραιοὶ
ἔτειμησαν ἐκ τοῦ ἰδίου
Γάιον Φλαουώνιον
5 Ἀνικιανὸν Σάνκτον
Ἀτταλέα καὶ Ἀντιο-
χέα καὶ Ἐφέσιον, πα-
τέρα Φλαουωνίου Λολλια-
νοῦ συνκλητικοῦ ἀδελφὸν
10 Φλα[ου]ωνίου Παυλίνου ἐπι-
τρόπου τῶν Σεβαστῶν,
[τῆς εἰς τὴν [π]ατρίδα
εὐνοίας [ἔνεκεν].

Terc : Meclis, halk ve Gerusia kendi hesaplarına, senator Flavonius Lollianus’un babası, imparatorların prokuratoru Flavonius Paulinus’un kardeşi, Attaleia, Antiohiya ve Efesos vatan. daşı Gaius Flavonius Anikianus Sanktus’u, vatanına karşı olan iyilik severliğinden dolayı, tebtil ettiler.

Harfler, bilhassa satırların sonlarında monogram tarzında birbirinin içine yazılmıştır. - “Meclis,” “halk,” ve “gerusia,” için aşağıdaki umumî izahat kısmına bakınız. Burada tebtil edilen şahıs bir Bergama kitâbesiyle de bilinmektedir³. O, kitabede bizim me-

³ Athenische Mitteilungen 32 (1907), 306.

tnimizde de ismi geçen oğlu namına Asklepios'a bir sunak adak etmektedir. Burada kendisine "Antiohiyalı," denmekte ve bu sebepten ilmi eserlerde Antiohiyalı olarak geçmektedir⁴. Fakat bizim metnimiz açık olarak onun Antiohiya'nın (Pisidya'da, bugünkü Yalvaç) yalnız fahri hemşehrisi olduğunu göstermektedir; çünkü Attaleia metinde ilk olarak zikredilmiş ve kitâbenin sonunda da bu şehir onun vatanı olarak tavsif edilmiştir. Kardeşi Flavonius Paulinus, "Prokurator," yani aynı zamanda saltanat süren birçok imparatorların maliye direktörü idi. Kitâbemiz M. s. 2 nci yüzyılın ortalarına ait olduğundan, bahis mevzuu olan imparatorlar Markus Aurelius (161-180) ile onunla birlikte saltanat süren Lukius Verus (161-169) veya Kommodus (177-180) 'dur. "Prokuratorluk," atlı sınıfı mensuplarına mahsus bir memuriyetti. Kardeşi atlı olduğundan, oğlunun senator olduğu tebarüz ettirildiğinden, bizzat Flavonius Anikianus'un da aynı şekilde atlı olduğu kabul edilebilir.

14. Müze bahçesi, Env. No. 406. Bir heykel kaidesinin yukarı kısmı; profil kırılmıştır. Yüks. 0,64 m; gen. 0,65 m; derin. 0,75 m. Harf yüks. 3,5 - 4 cm.

Ὁ δῆμος ἐτείμησεν
Σέξστον Πάκκιον Οὐσ-
λεριανὸν Φλάκκον, ἱερα-
σάμενον θεᾶς Ῥώμης
5 δις καὶ ἀγωνοθετήσαν-
τα τῶν μεγάλων πεντα-
ετηρικῶν Καισαρῶν
ἀγώνων λαμπρῶς καὶ
[φι]λοδόξως καὶ γυμνα-
10 [σια]ρχήσαντα γεραιῶ[ν]
[καὶ νέων καὶ παίδων,]
[ἀρετῆς ἕνεκεν].

Terc: Halk ilâhe Roma'nın iki defa rahibi ve dört senede bir yapılan büyük Kaesar oyunlarının parlak ve cömert bir hazırlayıcısı olan ve ihtiyarların, [gençlerin ve küçüklerin] gimnasiarhı Sekstus Pakkius Valerianus Flakkus'u [faziletinden dolayı] tebcih etti.

⁴ Groag, Realencyklopaedie der classischen Altertumswissenschaft VI, 2739, Flavonius Nr. 1. - RE şeklinde kısaltılmıştır.

Her antik şehir bir ilâhe olarak şahıslandırılır, bir mabede malik olur ve bir ilâhe gibi takdis edilirdi. Roma'nın, imparatorluğun başkendi olması şeklindeki mevkii onun ilâhî şahsiyetinin daha cumhuriyet devrinden itibaren bazan bizzat şehrin dışında da takdis edilmesine yol açmıştır. Sonraları ilâhe Roma kültü ile imparator kültü çok sıkı bir şekilde birbirine bağlanmıştır. Valerianus Flakkus'un iki defa Roma'nın rahibi olması, bu rahipliğin kaydı hayat şartıyla verilmediğini, bilâkis bunun bir sene devam eden bir rahiplik olduğunu ve bu kült ile imparator kültü arasındaki sıkı rabitadan dolayı imparator rahiplerinin de her sene yeniden seçildiklerini, yani bunların şehre ait memurlar olduklarını isbat etmektedir. Bahis mevzuu olan oyunlar ve gimnasiarhlık için aşağıda umumî izahat kısmına bakınız (No. 18 için verilen izahat ile de karşılaştırınız). Yaş sınıflarının "ihtiyarlar, gençler ve küçükler," şeklindeki tamamlanması No. 18'e göre yapılmıştır (krş. No. XIV, XV).

15. Müze bahçesi, Env. No. 19. Gri kalker taşından uzun bir blok; sağ tarafı kırıktır. Yüks. 0,33 m; gen. 0,66 m; derin. 0,19 m. Harf yüks. 3 cm.

[. . . ἀγωνοθέτην τῶν με-]
 γάλων πενταετηρικῶ[ν Καισα-]
 ρήων ἀγώνων, ἑπαρχον [τε-]
 χνεϊτῶ[ν], υἱὸν βουλῆς δῆ[μου]
 5 γερουσίας, στρατηγῆσαντ[α],
 εἰρηναρχῆσαντα, ἀρετῆς ἐν[εκεν].

Terc : Dört senede bir yapılan büyük Kaesar oyunlarının [tertipçisi . . . 'ni], Praefektus Fabrum, meclisin halkın ve gerusia'nın oğlu, Strategos, eirenarh'ı, faziletinden dolayı, [. . . . tebcil ettiler].

Aslında bu taşın üzerinde ikinci bir taş daha vardı ve ikisi birlikte bir heykel kaidesini meydana getiriyorlardı. Yukarıdaki taşın üzerinde tebcil edilenin ismi ve fahri memuriyetleri yazılı idi. Memuriyetlerin önemi ve oyunlar hakkında aşağıda toplu olarak izahat verilmiştir. *Praefectus fabrum* unvanının kelime manası "işçilerin reisi," demektir. Bununla, cumhuriyet devrinde Roma ordusundaki istihkâmcı taburlarının komutanı tavsif edilirdi. Fakat bu memuriyet geç cumhuriyet devrinde orduda artık bir rol oynamıyordu ve bu memuriyete tayin edilenler daha ziyade

legiyon komutanlarının ve valilerin fevkalâde itimadı icabettiren mevkilerde kullandıkları yaverler mesabesinde idiler. İmparatorluk devrinde yavaş yavaş bu manasını da kaybetmiş olmalıdır; çünkü kitabelerde arasına 10 yaşındaki gençleri, hattâ bir defasında sekiz yaşındaki bir çocuğu *praefectus fabrum* olarak buluyor, binaenaleyh o zamanda bu kelimenin artık yalnız bir ünvanı gösterdiğini anlıyoruz⁵. Bu unvan yalnız atlı sınıftan olanlara verilirdi. Septimius Severus onu da ortadan kaldırmıştır.

16. Müze bahçesi, Env. No. — . Gri kalker taşından heykel kaidesi, yukarı kısmı kırılmıştır. Yük. 0,90 m; gen. 0,67 m; derin. 0,66 m. Harf yüks. 3,5 - 4,5 cm.

[. . . . . ἄν-]
 ὄρα κα[λὸν καὶ ἀγαθ]όν,
 διὰ προ[γ]όνων ἱερασά-
 μενον τῆς θεᾶς Ἄρ-
 χηγέτιδος Ῥώμης
 5 καὶ Δρούσου Καίσαρος
 υιοῦ Τιβερίου Καίσαρος,
 ζήσαντα καλῶς,
 ἀρετῆς ἕνεκε.

Terc: . . . . , asil adamı, ecdadı vasıtasıyla ilâhe Roma Arhegetis ile Tiberius Kaesar'ın oğlu Drusus Kaesarın rahibi, asil yaşayanı faziletinden dolayı [tebcil ettiler].

Yazı çok bozulmuştur ve okunması zordur. Başta, tebcil edilenin ismi tahrip edilmiştir ki, bunun Attaleia'nın asil ailelerinden birine mensup olması lâzımdır. Bu adam, rahipliği ecdadından tevarüs etmiştir. İlâhe Roma'nın kültü hakkında No. 14 ün izahına bakınız. Enteresan olan cihet, burada Roma'ya "Arhegetis,, (reis) unvanının verilmesidir. Bu husus bize siyasi realitenin dinî çevrede de inikâs ettiğini göstermektedir. İmparator Tiberius'un (14-37) oğlu Drusus Iulius Kaesar M. s. 23 'de ölmüştür. Kitabe M. s. 1. yüzyılın ilk yarısına aittir.

17. Müze bahçesi, Env. No. — . Gri kalker taşından heykel kaidesi; aşağısı ve yukarısı profilli. Yüks. 1, 33 m; gen. 0, 57 m; derin. 0, 55 m. Harf yüks. 3 - 4 cm.

⁵ Kornemann Fabri, RE VI, 1924.

- Ὁ δῆμος ἑτείμησεν
 Τερεντίαν Μάρκου θυγα-
 τέρα Πώλλαν, γυναῖκα γε-
 νομένην Γαίου Καπρανί-
 5 ου Ἀκούλου, [ἀ]γαθὴν καὶ σώ-
 φρονα, ἱερασαμένην [δ]ιὰ [βι-]
 ου Ἀντωνίας θυγατρὸς
 Τιβερίου Κλαύδιου Καίσα-
 [ρ]ος Σεβ[ασ]τ[ο]ῦ Γερμανικοῦ,
 10 χα[ρ]ισσαμένην τῇ πόλει
 δῆνάρια δεκά ?κισχειλία
 εἰς τέμενος Ἀθηναῖ[ς]
 Πολιάδος, εἰς τὴν θεὸν
 [ε]ὐ[σ]εβείας [καὶ] εἰς τὴν
 15 [πατρὶδ]α [ε]ὐνοίας ἕνεκα.

Terc: Halk Markus'un kızı, Gaius Kapranius Aquila'nın karısı, Tiberius Klaudius Caesar Augustus Germanikus'un kızı Antonia'nın kaydı hayat şartıyla tayin edilmiş iyi ve anlayışlı rahibesi, Athena Polias'ın mabet bölgesi için şehre [on?] bindenar hediye eden Terentia Polla'yı ilâheye karşı olan sofuluğundan ve vatanına karşı olan iyilik-severliğinden dolayı tebciil etti.

İmparator Klaudius I (41 - 54)'in kızı Antonia, 65'den hemen biraz sonra Nero tarafından, onu katletmek maksadiyle hazırladığı isyandan dolayı, öldürülmüş, bu suretle hatırası lânetlenmiş ve kültü de sönmüştür. Şu halde kitabenin 41 ile 65 arasında rekzedilmiş olması lâzımdır. Mühim olan cihet, Athena Polias'ın, yani "şehrin hâmesi Athena"nın zikredilmesidir ki bunun, taşıdığı unvandan dolayı, Attaleia'nın başilâhesi olması icab eder. Şimdiye kadar bildiğimiz kitâbelerde, herhalde bir tesadüf eseri olarak, Athena'ya raslanmamıştır; buna karşılık Athena'nın resmi Attaleia sikkeleri üzerinde pek sık görülmektedir. Athena, Bergama'nın da şehir ilâhesi olduğundan, hiç şüphesiz, kültü buraya, Attaleia Attalos II tarafından kurulduğu zaman, Bergama'dan getirilmiştir. Bizim kitâbemiz, Lanckoronski'nin s. 17'de bulunmadığına esef ettiği vesikadır.

18 Müze bahçesi, Env. No. 19. Gri kalker taşından uzun bir blok. Yüks. 0,245 m.; gen 0,68 m.; derin. 0,29 m. Harf yüks. 3,5-4 cm. Eski şehir surundan.

.....
 και γυμνασιαρχήσασαν
 γεραιῶν και νέων και
 παίδων, ἀρετῆς ἔνεκεν.

Terc: . . . . . ve ihtiyar, genç ve küçüklerin gimnasi-
 arh'ını (kadın) faziletinden dolayı.

Bu blokun üzerinde bir zamanlar ikinci bir blok daha vardı ve ikisi birden bir heykel kaidesi meydana getiriyorlardı. Tebcil edilen şahıs bir kadındır ve "gimnasiarh,"lığı deruhte ettiğinden dolayı kendisine teşekkür maksadiyle, kitâbeli bir heykel dikilmiştir. Bu memuriyet hakkında aşağıda umumî izahat kısmına bakınız. Bu kitâbeden açık bir surette anlaşılıyor ki "gimnasiarh,"lıkta doğrudan doğruya bir faaliyete lüzum yoktu; bu sırf bir şerefte, aksi takdirde bu makamı bir kadın üzerine alamazdı. Bu kadının başardığı iş, spor faaliyetlerinin masraflarını kendi kesesinden ödemekten ibaretti.

19 Müze bahçesi, Env. No. 306. Heykel kaidesi. Yüks. 1,47 m; gen. 0,59 m; derin. 0,57 m. Harf yüks. 3-3,5 cm. Eski şehir surundan. Kopya eden: Muhibbe Darga.

- Λ(ούκιον) Γάουιον Λ(ουκίου) Γαούλου Φρόν-
 τωνος υ(ιόν) Φρόντωνσ, πρει-
 μοπειλάριον λεγ(εῶνος) γ' Κυρηνα-
 ικῆς και στρατοπεδάρ-
 5 χην λεγ(εῶνος) ιε' Ἀπολλιναρί-
 ας πρῶτον και μόνον ἐκ
 τῆς πατρίδος, πατέρα Λ(ουκίου)
 Γαούλου Αἰλιανοῦ ταμίου και
 ἀντιστρατήγου δήμου Ῥωμαί-
 10 ων, πάπτον Λ(ουκίου) Γαούλου Κλάρου
 πλατυσήμου, ἵππων δημοσί-
 φ τετειμημένον ὑπὸ τοῦ Σε-
 βαστοῦ και τειμαῖς ἀριστεί-
 ος, ἐνχειρισθέντα ὑπὸ θε-
 15 οῦ Τραιανοῦ τρισχειλούς οὐ-
 ετρανοῦς λεγεωναρίους ἰς τὸ
 κατοικίσαι Κυρήνην, ἐπηγεγμέ-
 νον αἰώνιον γυμνασιαρχίαν κα-
 τὰ πενταετίαν, πρῶτον ἀρχιε-

20 ρέα πάντων τῶν ἰ Σεβαστῶν ἐπι
 τετραετίας καὶ ἀγνοθήτην ἐ-
 κ τῶν ἰδίων σκηρικῶν ἀγῶνων
 καὶ γυμνικῶν· Ἀ(ούκιος) Γάουιος Σέ-
 λευκος τὸν ἑαυτοῦ πάτρωνα
 25 καὶ εὐεργέτην.

Terc: Lukius Gavius Selevkus, kendisine iyilik yapan ve patronu olan, Lukius Gavius Fronto'nun oğlu, doğduğu şehirden Legio III Kyrenaika'ya primipilar ve Legio XV Apollinaris'e ordugâh komutanı olan ilk ve yegâne adamı, Roma halkının quaestor ve propraetoru Lukius Gavius Aelianus'un babası, senator Lukius Gavius Klarus'un büyük babası, imparator tarafından atlı payesiyle, takdir nişanesi ve şeref olmak üzere ilâveten verilen ücretle taltif edilen, Kyrene'nin kolonize edilmesi için Divus Traianus tarafından kendisine askerî hizmetlerini bitirmiş üç bin legion askerî verilen, gönüllü olarak beş sene müddetle devamlı suretle gimnasiarlığı üzerine alan, on imparatorun dört sene müddetle başrahibi ve dram ve spora ait agonların kendi hesabına agonothet'i olan Lukius Gavius Fronto'yu (tebcil eder).

Primipilar, *Primipilus* yani bir legionun en yüksek harb subaylığını yapmış olan adama verilen isimdir. Primipilar'lar kısmen Roma'da imparatorluk merkezi karargâhına, yani genel kurmaya çağırılırlar, kısmen de askerî idarenin önemli, yüksek mevkilerinde kullanılırlardı. Meselâ Gavius Fronto ordugâh komutanı olmuş ve terhis edilen üç bin askerî iskânı işini idare etmiştir. Legio III, Kyrenaika Mısır'ın işgal ordusunu teşkil eden iki Roma legiyonundan biridir. Legio XV Apollinaris M. s. 2 inci yüzyılın birinci yarısından itibaren Kappadokya işgal ordusuna aitti. Tebcil edilenin oğlu, "Praetor," rütbesini haiz bir Roma "Quaestoru," idi; şu halde bizzat Roma'da değil, bir eyalette Quaestor'du. Tebcil edilen atlı payesini haiz ve buna bağlı olan memuriyetleri yaptığı halde, oğlu ile torunu "senator," yani Roma imparatorluğundaki en yüksek mevkii elde etmişlerdi; oğlu "Quaestorluk," vazifesiyle birlikte otomatik olarak "senator," olmuştur. Torununun ise πλατόσημος (lâtincesi *laticlavus*) olduğu yazılmaktadır, yani toga'sının kenarında senatorlar sınıfının alâmeti farikası olan geniş koyu kırmızı

bir şerit taşıyordu. Gavius Fronto'ya atlı payesini veren imparatorun, kitâbenin dikildiği tarihte saltanat süren imparator olması lâzımdır, çünkü ismi zikredilmemiştir. Daha aşağıda Gavius'un "on imparatorun kâffesinin," başrahibi olduğu yazılmıştır. Bunlar kanunsuz idarelerinden dolayı Senato tarafından *damnatio memoriae* (hatırasının lânetlenmesi) cezasına çarptırılan imparatorlar müstesna, Augustus'tan bu tarihe kadar gelmiş olan imparatorlardır. Hadrianus'a kadar saltanat süren hükümdarlar şunlardır: 1. Augustus, 2. Tiberius (14-37), 3. Kaligula (37-41) (lânetlenmiştir), 4. Klaudius I. (41-54), 5. Nero (54-68) (lânetlenmiştir), 6. Galba (68-69), 7. Otho (69), 8. Vitellius (69), 9. Vespasianus (69-79), 10. Titus (79-81), 11. Domitianus (81-96) (lânetlenmiştir), 12. Nerva (96-98), 13. Traianus (98-117), 14. Hadrianus (117-138). Vitellius'unda kendisine karşı ayaklanmış olan Vespasianus'un galibiyetinden sonra lânetlenmiş olması gayet tabiidir ve böylece elimizde Hadrianus'a kadar haklarında ilâhî tebcil yapılabilecek hakikaten on imparator bulunmaktadır. Bu sebepten de kitabemizin dikildiği esnada saltanat süren imparator, Hadrianus'tur. Gavius'a Hadrianus tarafından verilen nişanlar ve şeref hediyeleri, *dona* ve *praemia militiae* yani galibiyet, saltanat değişimleri ve askerî vazifenin sona ermesi gibi hâdiseler münasebetiyle verilen nişanlar ve para hediyeleridir. Bunlar bir servet teşkil eder, böylece meselâ faaliyeti sayesinde en aşağısından başlayarak primipilarlığa kadar yükselmiş olan Gavius gibi bir adam ihtiyar, fakat zengin olarak vatanına dönerdi. Libya'da bugünkü Grennah olan Kyrene'de askerî bir koloni'nin tesisi, bugüne kadar bilinmeyen bir vakıadır. Yeni koloniye iskân edilmiş olan üç bin asker, Kyrenaika unvanını taşıyan ve Gavius'un primipilus'u olduğu legiyon'un emektar askerleriydi. Bu sebepten Gavius'un koloniyi primipilarlık ile on beşinci legiyon'un ordugâh komutanlığı arasında kurmuş olması lâzımdır. Traianus'un üzerinde Libya ilâhı Ammon'un resmini taşıyan imparator paraları (Strack, Römische Reichsprägung des II. Jahrh. I, Katalog Nr. 120) şüphesiz bu koloni'nin tesisi münasebetiyle basılmışlardır ki, bunlar hakkında şimdiye kadar henüz açık bir izah şekli bulunmamıştı (Strack, S. 197 v. d.). Bu paralar M. s. 110 senelerine aittirler. Kyrene kolonisi de bizim metnimize göre o zaman, yani Part harpleri'nin başlamasından birkaç sene önce tesis edilmiştir. Gimnasiarh'lar, başrahib

ve agonothe'tler için aşağıya bakınız. Kitabeyi diktiren, Gavius soy adını kullanmakta ve tebci'l edilene "Patronum," demektedir. řu halde bu zat tebci'l edilenin hüriyete kavuşmuş bir kolesi idi.

20 Müze bahçesi, Env. No. 307. Heykel kaidesinin aşağı kısmı. Yüks. 0,93 m.; gen. 0,75 m.; derin. 0,52 m. Harf yüks. 4 cm. Eski şehir surundan. Kopya eden : Semâvî E y i c e .

[Λ(ούκιον) Γάουιον Λ(ουκίου) Γαούλου Φρόν-]

[τωνος υ(Ιόν) Φρόντωνα, πρειμο-]

[πειλάριον λεγεῶνος τρι-]

της Κυρηναϊκῆς, στρατο-

πεδάρχην λεγεῶνος πεν-

τεκαϊδεκάτης Ἀπολλινα-

ρίας, πατέρα Γαούλου Αἰλια-

5 νοῦ ταμίου καὶ ἀντιστρατή-

γου, πάππον Γαούλου Κλά-

ρου πλατυσήμου,

Ποπαῖος Γάουιος Γαλλικὸς

τὸν ἑαυτοῦ φίλον καὶ εὖ-

10 εργέτην.

Terc: [Lukius Gavius Fronto'nun oğlu Legio] III Kyrenaika'nın

[Primipilari] Legio XV Apollinaris'in ordugâh komutanı

Quaestor ve Propraetor Gavius Aelianus'un babası,

Senator Gavius Klarus'un büyük babası [Lukius

Gavius Fronto'yu,] kendisinden iyilik gören

ve arkadaşı olan Poppaeus Gavius Gallikus (tebci'l eder).

Bu taşın üzerinde ikinci bir taşın daha bulunması lâzımdır ki ikisi birden kaideyi teşkil ediyorlardı. Üstteki taşın üzerinde metnin yukarıda tamamladığımız üç satırı yer almıştı. Metni izah için No. 19 ile karşılaştırmız. Bu kitabe evvelkinden daha kısadır ve Gavius Fronto'nun vatanına döndükten sonra yapmış olduğu büyük hayır işlerinden burada bahsedilmemiştir. Bu sebepten ihtimal ki No. 20, No. 19'dan daha önce dikilmiştir.

21. Müze bahçesi, Env. No.-. Gri kalker taşından bir heykel kaidesinin sol yarısı; profilleri kırılmış. Yük. 1,42 m.; gen. 0,39 m.; derin. 0,23 m. Harf yüks. 3,5 - 4,5 cm.

Λούκιον [Κέλερα]

[Μ]άρκιον Καλ[πούρνιου]

Λόγγον, χιλία[ρχον πλατύση-]
 μον λεγεῶ[ος πρώτης Ἴτα-]
 5 λικῆς, πρεσβε[υτήν Πόντου]
 καὶ Βιθυνίας, [ἀνθύπατον]
 [Ἰ]χάσας . . . . .
 . . . . . καπαιδία . . . . .
 [τ]ρεφόμενα . . . . .
 10 . . . . . νιοντροφ . . . . .
 [πά]τρωνα καὶ ε[ὐεργέτην].

Terc: . . . . . patronu olan ve kendisine iyilik yapan, Legio I
 İtalika'nın geniş koyu kırmızı şeritli askerî tribunu, Pontus
 ve Bitinya legatı, Ahaya prokonsulu Lukius Keler
 Markius Kalpurnius Longus'u . . . .

Askerî tribunlar (*tribuni militum*), bir Roma legiyonunun kur-
 may subayları idiler. Bunların şefi, legion komutanından sonra
 gelen ikinci büyük subay, daima senatorlar sınıfına mensup bir
 şahıs olurdu. Senatorlar, sınıflarının alâmet-i farikası olmak üzere,
 togaları üzerinde geniş koyu kırmızı bir şerit taşırlardı (Krş. No.
 19 u ve izahını) ve kurmay başkanı da resmî olarak *tribunus mili-*
tum laticlavus (geniş koyu kırmızı şeritli askerî tribunu) diye
 tavsif edilirdi. Şu halde Kalpurnius Longus bir senatordur. Legio
 I İtalika, Aşağı Tuna kenarında bulunuyordu. Pontus ve Bitinya,
 Marmara denizinden Trabzon'a kadar uzanan Kuzey Anadolu'daki
 büyük çift eyaletti; Ahaya, Yunanistan'ın Roma eyaleti olduktan
 sonraki ismidir. Cumhuriyet devrinde bütün eyaletler senatonun
 idaresi altında idiler ve senato bunları prokonsul'lar vasıtasıyla
 idare ettirirdi. Augustus'tan itibaren içerisinde askerî işgal kuv-
 vetleri bulunan bütün eyaletlerin prokonsulu imparator olmuştu ve
 bunların idaresi için kendisine vekil olmak üzere legatlar (mü-
 messil, elçi) gönderirdi. Bitinya - Pontus eyaleti ilk defa M. s.
 2 inci yüzyılın ortasından biraz sonra daimî olarak imparatorun
 idaresi altına geçmiştir. Kalpurnius Longus, bu eyaletin legatı,
 yani imparator valisi olarak tavsif edildiğine göre, onun bu me-
 muriyette idarî değişiklik meydana geldikten sonra bulunmuş
 olması icabeder. Şu halde kitabe, M. s. 2 inci yüzyılın ikinci yarısı-
 na aittir. Pek fazla tahrip edilmiş olan 8. - 10. satırlarda tebcil
 edilenin gençliği hakkında bazı şeyler yazılmış olmalıdır; belki de

bu zatın ismi, onuncu satırda geçen kitabeyi diktirenle beraber tahsil ve terbiye gördüğü yazılı idi.

22. Müze bahçesi, Env. No. - . Heykel kaidesi. Yüks. 1,20 m.; gen. 0,645 m.; derin. 0,61. Harf yüks. 4 cm. Eski şehir surundan. Kopya eden : Şermin So n a d.

Λούκιον Μάρκιον
Κέλερα Καλπούρνι-
ον Λόνγον, κουατ-
τορούρουμ οὐιά-
5 ρουμ κουρανδάρουμ,
χειλιάρχον λεγεῶ-
νος πρώτης Ἰταλικῆς,
Ἰκρασις Ἑρμαπίου
τὸν ἑαυτοῦ φίλον
1ο καὶ εὐεργέτην.

Terc : Hermapios'un oğlu İkrasis arkadaşı olan ve kendisine iyilik eden, caddelerin inşası için kurulan dördlü komisyonun azası, Legio I İtalika'nın askerî tribunu Lukius Markius Keler Kalpurnius Longus'u (tebcil eder).

Burada tebcil edilen, No. 21'deki ile aynı şahıstır, yalnız orada ikinci isimle üçüncünün yerleri değişmiştir. Fakat bu her zaman raslanan bir haldir. Kalpurnius Longus, veraset, evlenme, yahut evlât edinilmek yolu ile, asil bir adam olan Markus Keler'e akraba olmuştu ve bu sebepten onun da ismini kullanıyordu. Böyle birçok isimlerin bir arada kullanılması M. s. 2'inci yüzyılda âdet olmuştu ve bu hal itibarı gösteriyordu. *Quattuorvir viarum curandarum* (caddelerin inşasına bakan dördlü komisyonun azası) unvanı lâtince şekliyle, fakat grek harfleriyle yazılmıştır. No. 12'deki aynı vaziyetle karşılaştırınız. Askerî tribunlar ve Legio I İtalika için No. 21'e bakınız.

23. Müze bahçesi, Env. No. 405. Gri kalker taşından bir heykel kaidesinin aşağı kısmı, soldaki profil kırılmıştır. Yüks. 0,75 m.; gen. 0,59 m.; derin. 0, 57 m. Harf yüks. 4 cm.

[Ἄγωνοθέτην τῶν μεγά-
λων πενταετηρικῶν ἀγῶ-]

[νων Κ]αισαρείων Γά[ιον]
 [Ι]ούλιον Γαίου υἱὸν Φα[βί-]
 [α] Ἄσπερα ὁ πατήρ Ἄσπερ
 [καί] οἱ ἀδελφοὶ Σάνκτος
 5 [καί] Ῥούφος.

Terc: [Dört senede bir yapılan] Kaesar oyunlarının [tertipçisi] Gaius'un oğlu, Tribus Fabia'ya mensup Gaius Iulius Asper'i babası Asper ile kardeşleri Sanktus ve Rufus (tebcil ettiler).

Baş kısmın tamamlanması noksansız mıdır, yoksa bu kısımda daha fazla bir şeyler var mıydı, bunu tesbit edemiyoruz; çünkü taşın yukarı kısmı kırılmıştır. Aile, mahallî bir aile idi ve Roma vatandaşlık hakkına malikti. Bu hakkın onlara Iulia sülâlesine mensup bir imparator tarafından verilmiş olması lâzımdır. İsmi, Tribus'un da ilâvesi ile doğru bir şekilde yazılmış bulunmasından kitabenin M. s. 1 inci yüzyıla ait olması icabetmektedir. "Tribus,, için No. 12 ye bakınız. Babanın tam ismi Gaius Iulius Asper, kardeşlerinki ise Gaius Iulius Sanktus ve Gaius Iulius Rufus'dur ve bunların hepsi Tribus Fabia'ya mensuptular.

24. Müze bahçesi, Env. No. 411. Heykel kaidesinin yukarı kısmı. Yüks. 0,46 m.; gen. 0,56 m.; derin. 0,60 m. Harf yüks. 4 cm. Kopya eden: Özcan Koyunoğlu.

Ἰερέα Τιβερίου Κλαυ-
 δίου Καίσαρος Σε-
 βαστοῦ Γερμανικοῦ
 καὶ ἀγωνοθέτην τῶν
 5 μεγάλων πενταετηρι-
 [κῶν ἀγώνων Καισαρε(-)
 [ων . . . . .]

Terc: Tiberius Klaudius Kaesar Augustus Germanikus'un rahibini ve dört senede bir yapılan büyük Kaesar oyunlarının tertipçisini . . . . .

Tebcil edilenin ismi kaidenin kırılmış olan aşağı kısmı üzerinde bulunuyordu. İmparator Klaudius I'in rahibi olan bu zat için aşağıya bakınız. Oyunlar için de aynı şekilde aşağıda umumî izahat kısmına bakınız.

25. Müze bahçesi, Env. No. 30. Gri kalker taşından uzun bir blok. Yüks. 0,30 m.; gen. 0,90 m.; derin. 0,28 m. Harf yüks. 8 cm.

. . . ἀψίδας ἀρρηκτους στ . . .
 . . . καὶ πάντα τελέσας αὐ . . .

Terc: . . . . kırılması mümkün olmayan kubbe . . . .
 . . . . ve her şey tamamlanarak . . . .

Bu kitabe taş bir binaya aitti; sağında ve solunda buna benzeyen taşlar yer alıyor ve iki satır üzerine olan kitabe bunlar üzerinde de devam ediyordu. Böylece önümüzde, metnin ortasının herhangi bir yerinden alınmış birbiriyle hiçbir irtibatı olmayan birkaç kelime bulunmaktadır. Buna rağmen bu kelimelerden bir kimsenin, muhtemel olarak kendi kesesinden, kubbeli veya kemerli bir bina yahut kemerli bir galeri yaptırdığı anlaşılmaktadır. Yüksek ve dar harflerinden dolayı kitabenin M. s. 3 üncü yüzyıla ait olması mümkündür.

26. Müze bahçesi, Env. No. - . Frontonlu bir mezar steli, kitabe Arşitrav üzerinde. Yüks. 0,76 m.; gen. 0,34^m.; derin. 0,14 m. Harf yüks. 1,5-2 cm.

[Τ]ρώιλος Ἀτ[τ]άλου Ἀρτέμειδι
 [γ]υναικι καὶ Γεωργίῳ πεν-
 θερῶ μνήμ[η]ς χάριν.

Terc: Attalos'un oğlu Troilos, karısı Artemis ile kayın-pederi Georgios'a hatıra olmak üzere (bu mezarı inşa etti).

27. Müze bahçesi, Env. No. - . Gri kalker taşından mezar sunağı, aşağı profil kırılmıştır. Yüks. 0,66 m.; gen. 0,42 m. derin. 0,41 m. Harf yüks. 2,5 - 3,5 cm.

Γάι< ο >ς Δημη-
 τρίου κατεσ-
 κευάσσο
 μνημείον ἑαυ-
 5 τῶ καὶ Πλατω-
 νίδι Πλάτωνος
 τῆ γυναικι αὐ-
 τοῦ μόνοις.

Terc: Demetrios'un oğlu Gaius mezar anıtını yalnız kendisi ve karısı Platon'un kızı Platonis için inşa eyledi.

Bir mezar anıtının yalnız kitabede ismi geçen şahıslar tarafından kullanılabilceği ve başka hiçbir kimse tarafından kullanıla-

mıyacağıının tesbit edilmesi, mezar kitabelerinde pek sık görülen bir haldir; çok zaman bu kaideyi bozanlar için resmî bir makam tarafından tatbik edilecek cezalar vazedilmiştir.

28. Müze bahçesi, Env. No. —. Kırmızımtrak kalker taşından mezar sunağı, aşağı sağ köşesi kırıktır. Yüks. 0,80 m.; gen. 0,34 m.; derin. 0,34 m. Harf yüks. 3 cm.

Πόπλιος καὶ
Τροκόνδας
Ἑρμαίῳ τῷ
ἀδελφῷ
μνήμης
χάριν.

Terc : Publius ile Trokondas kardeşleri Hermaios'a hatıra olmak üzere (bu mezarı inşa ettiler)

Trokondas ismi Küçük Asya'nın güneyinde ve bilhassa Likya ve Kilikya'da pek fazla taammüm etmiştir ve eski Anadolu dillerinden birine aittir (*Kretschmer*, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, 362 v. d.). Bu sebepten metinde ismi geçen üç kardeş, ölmüş olanın grekçe ve ilk zikredilenin lâtince isim taşımalarına rağmen, Pamfilyalı idiler. Anadolu'ların Hellenizm kültürünün tesiri altında grek adları almaları, Küçük Asya'da çok taammüm etmiş bir hadisedir; tıpkı bugün birçok Türklerin arap olmadıkları halde arap adları taşımaları gibi. Bir lâtin ismi olan Publius, bu ismin sahibinin Roma vatandaşı olduğunu gösterir. Aşağıda umumî izahat kısmında vatandaşlık haklarının verilmesi kısmı ile karşılaştırınız.

29. Müze bahçesi, Env. No. 60. Küçük mezar sunağı, profiller yukarıda ve aşağıda kırılmıştır. Yüks. 0,635 m.; gen. 0,305 m.; derin. 0,20 m. Harf yüks. 2,5-3 cm (gayrı muntazam).

Ὀνησίμῳ Στε-
φάνου δις
τοῦ καὶ Ἀν-
τύλλου, Καλ-
5 λίνεικος ὁ
υἱὸς μνή-
[μ]ης χάριν.

Terc : Stefanos'un oğlu, Antyllos ismini de taşıyan
Stefanos'un oğlu Onesimos'a oğlu Kallineikos
hatıra olmak üzere (bu mezarı inşa etti).

Satır 1 ve 2 de yazılmış olan " Στεφάνου δίδς „ onun, Stefanos' un iki defa hafidi olduğunu, yani babası ile büyük babasının da bu ismi taşıdıklarını gösterir. Satır 3 'te τοῦ κατ formülüyle ilâve edilmiş olan Antyllos ismi *signum*, yani Stefanos'lardan birinin ikinci ismidir ; ben babanın olduğunu kabul ediyorum. Şecere cetveli şu şekildedir : Stefanos -Stefanos Antyllos- Onesimos- Kallineikos. Burada bahis mevzuu olan, aşağı sınıftan basit bir yerli ailedir.

30. Müze bahçesi, Env. No. - . Gri kalker taşından frontonlu mezar steli, frontonda rozet, yazının bulunduğu kısım çukurdu. Yüks. 0,82 m.; gen. 0,42 m.; derin. 0,20 m. Harf yüks. 3 cm.

Μαρκιώναι
Γιλλ[ιδ]ος] Τι-
μαί[ος] μνεί-
ας χάριν.

Terc : Gillis'in kızı Markiona'ya Timaios hatıra olmak üzere (bu mezarı inşa etti).

31. Müze bahçesi, Env. No. 143. Yuvarlak frontonu içinde kartal bulunan mezar steli. Yazı arşitrav ile derin olan kabartma boşluğunun üst kısmı üzerinde. Kabartma ölüyü, kline üzerinde sol tarafa doğru uzanmış olarak göstermektedir. Yukarıya doğrulmuş olan vücudun üst kısmı cepheden tasvir edilmiştir ; her iki eli önünde duran üç ayaklı yemek masasının üzerindedir. Sağda ve solda, yani ölünün baş ve ayak ucunda cepheden oturmuş, sol elleri başlarında, sağ elleri önlerinde bulunan birer kadın. Yüks. 1,05 m., gen. 0,66 m.; Harf yüks. 2-2,5. Antik Pisidya şehri Andeda, bugünkü Andia köyünden gelme. Kopya eden : Semavi Eyice .

Ἄρτειμας Ζηνοδότου Ἄρμαστῆ
καὶ Ἐλπίδι ταῖς γυναῖσι αὐτοῦ
καὶ ἑαυτῷ ἐκ τῶν ἰδίων
τειμῆς χάριν.

Terc : Zenodotos'un oğlu Arteimas kendi kesesinden zevceleri Harmasya ve Elpis ile bizzat kendisi için berayı tebtil (bu mezarı inşa etti).

Kitabe Attaleia'ya ait değildir. Bununla beraber bura Müzesinde bulunduğu, neşredilmemiş olması muhtemel olduğu ve iki karılı bir erkeği gösteren muhteviyatı da enteresan olduğu için, burada malûmat verilmiştir.

32. Müze bahçesi, Env. No. - . Gri kalker taşından uzun bir blok. Yüks. 0,39 m.; gen. 1,70 m.; derin. 0,36 m. Harf yüks. 4,5-5,5 cm. - CIG 3, 4340 c, p. 1158 (fena).

M(άρκος) Καλπ(ούρνιος) Μ(άρκου) υ(ιός) Ἐπινεικιανός [τοῦτο τὸ] ἠρώ-
ειον ζῶν κατεσκεύασεν ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἰδίοις
αὐτοῦ ἀπελευθέρους.

Terc : Markus'un oğlu, Markus Kalpurnius Epinikianus hayatta iken bu mezarı kendisi ve azad edilmiş köleleri için hazırladı.

Taş, bir aile mezarlığına aittir. Kitabe, taşın üst yarısını işgal etmiştir; alt yarısı üzerinde müstatil şeklinde antik çukur bir yer vardır ki, bunun bir zamanlar altında bulunmuş olan taşta da devam etmiş olması lâzımdır. Bu taş herhalde birçok taşların bir araya getirilmesiyle inşa edilmiş bir mezar anıtının bir parçası idi. Sahibinin, hali, vakti yerinde ve hattâ belki de, isminin gösterdiği gibi, Roma vatandaşlık hakkını daha babasından tevarüs etmiş muteber bir Anadolu lu olması lâzımdır; fakat lâtin isminin yanında Hellenizm tesiri altında kalarak eski ismini de kullanmaktadır. Metin uzun zamandanberi malûmdur, fakat hatalı olarak neşredilmiştir.

33. Müze bahçesi, Env. No. 288. bir lâhid parçası. Yüks. 0,65 m.; mevcut uzunluk 1,10 m.; yanının kalınlığı 0,30 m. Harf yüks. 10 cm.; Kopya eden: Özcan Koyunoğlu.

M(arcus) Sempro[nius . . .]
vivos sibi . . . . .
Μάρκος Σεμ[πρώνιος . . . .]
ζῶν ἑαυτῷ . . . . .

Terc : Markus Sempro [nius] hayatta iken kendisi için (bu mezarı inşa etti)

34. Müze bahçesi, Env. No. 304. Bir lâhid parçası. Yüks. 0,60 m.; mevcut uzunluk 1,40 m.; yanının kalınlığı 0,33 m. Harf yüks. 4 cm. Eski şehir surundan. Kitabenin başlangıcı, oynatılması mümkün olmayan büyük ağır bir blok tarafından örtülmüştür.

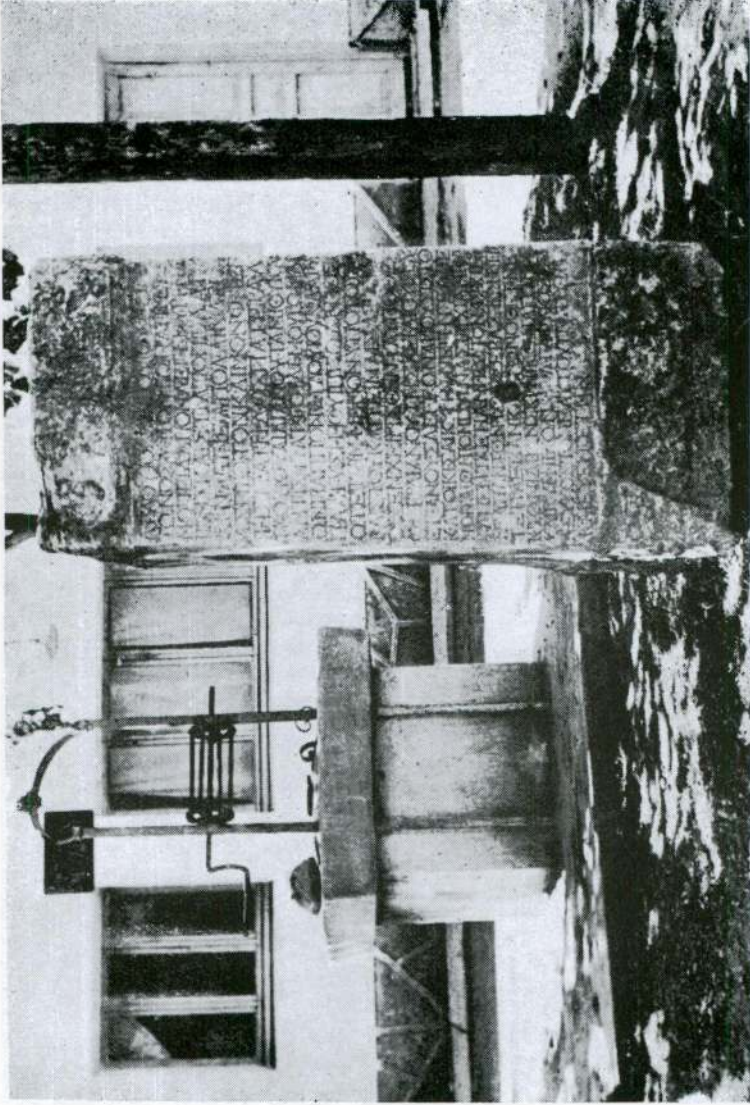
[Τόδε] τὸ κενόταφιον τοῖς ἰδίοις μο . . . . .

ΗΣΑΣΘΑΙΔΩΣ

Terc: Bu mezarı kendininkiler için (inşa etti) . . . . .

Burada tanıttığımız kitabeler, daha evvelce neşredilmiş olanların hepsi gibi, Roma imparatorluğu devrine aittirler⁶. Bunlar,

⁶ Pamfilyanın siyasi olayları pek az bilinmektedir. Persler zamanına kadar müstakil ve kendi haline bırakılmış olan memleket Darcios I tarafından Pers İmparatorluğuna katılmıştır (Herod. 3, 90. Arrian. 1, 26, 5; 27, 1-3). M. ö. 334/3 senesinde Büyük İskender Pamfilyayı zaptetmiş (Arrian. 1, 26-27), bu ülke onun 323 teki ölümünden sonra Antigonos Monoftalmos'a geçmiştir (Curt. Ruf. 10, 10, 2). M. ö. 301 de, İpsos muharebesinden sonra, Seleukos devletiyle Lysimahos devleti arasında tampon devlet olmak üzere Pleistarhos Krallığı teşkil edilince Pamfilya da bu devlete düşmüştür, çünkü Pleistarhos'un arazisi Karyadan (Steph. Byz. s. v. Πλειστάρχεια) Kilikyaya kadar uzanıyor (Plut. Demetr. 31, 6), şu halde Pamfilyayı da içine alıyordu. Sonraki devirde bu ülke o devir dünyasının siyasi durumuna göre bazan Ptolemaios'lara, bazan Seleukos'lara ait olmuş, bazan ise birtakım şehirler teker teker istiklallerini ilân etmişlerdi. M. ö. 188 senesinde Antiohos III'ün mağlubiyeti üzerine Selekos'ları Küçük Asyadan atan ve Torosların kuzeyine düşen bütün Batı Küçük Asyayı Bergamalılara brakan Apameia sulh muhadesi yapıldığı esnada Pamfilya Selekos'ların elinde idi. Fakat Bergama Kırallığı Evmenes II bu bölgenin de kendisine verilmesini sağlamıştır (bu güç ve vütuhsuz bir şekilde bize intikal eden mesele hakkında bak M o m m s e n, Römische Forschungen II, 527 v. d.). Pisidya şehirleri hakkında emelleri olan halefi Attalos II Filadelfs Pamfilya sahilinin biricik iyi limanını tahkim ederek bundan sonraki istilâlar için askeri bir üs meydana getirmiş ve bu yer kendisine izafeten Attaleia adını vermiştir. Fakat bu devir için tarihi kaynaklar pek az olduğundan bu hususta maalesef Attalos II nin Pisidya şehri Selge ile neticesi tesbit edilmeyen bir harb yaptığından (Pomp. Trog. 34) başka bir şey bilmiyoruz. Bergama devletinin Romalılara geçmesi ve Asya topraklarında ilk Roma eyaletinin tesisi esnasında Pamfilyanın Romanın olup olmadığı kâti olarak bilinmiyor, çünkü malûm olduğu vechile o zaman Bergama arazisinin büyük bir kısmı diğer Küçük Asya krallarına terk edilmiş ve Cicero'nun (pro Flacco 27, 65) de yeni eyaleti teşkil eden parçaların sayıldığı yerde Pamfilya zikredilmemiştir. M. ö. 103 senesinde Kilikya eyaletinin kurulduğu andan itibaren Pamfilya bu eyaletin bir parçasını teşkil etmiştir. İşte M. ö. 88 senesinde Mitradates VI tarafından mağlûb edilen Kilikya prokonsulu Quintus Oppius ara sıra Pamfilya valisi olarak tavsif edilmekte (Athen. 5, 213 a da Poseidonios), M. ö. 80-79

Antalya Müzesi bahçesinde duran 19 No. lu kitabe.

bu devrin bütün diğer şehirlerinde olduğu gibi Attaleia'da da şehrin en yüksek otoritesinin, "Bule,, ile "Demos,, un, yani "meclis,, ile "halk,, ın birleşmesinden meydana geldiğini göstermektedirler. Bu husus ve zikredilmiş olan diğer şehir memuriyetleri ve rahiplikler, Dr. Afif Erzen'in son zamanlarda basılmış olan "İlk Çağda Ankara,, (Ankara 1946) adlı kitabında, s. 74 v. d., Ankara'nın bunlara tekabül eden müesseseleri hakkında verilen malûmat ile mukayese edilmelidir. Fakat 13 No.lu kitabe bize, daha evvelce neşredilmiş olan metinlerden öğrendiğimiz bir şeyi, Attaleia'da Bule ile Demos'un yanında "Gerusia,, 'nın, yani "ihtiyarlar meclisi,, nin de bulunduğunu ispat etmektedir. Ne yazık ki, bu meclisin hakları ve salâhiyetleri hakkında vazıh bir şey elde edemiyoruz⁷. Yalnız, "Gersusia,, nın, bazan "Bule,, ve "Demos,, ile birlikte ve fakat bazan da yalnız olarak (No. 2, 9) karar verdiğini görmekteyiz. İhtiyarlar meclisinin kendisine mahsus serveti vardır (No. VI). Bunun dışında "ihtiyarlar,, spor teşkilâtında yaşlılar

da Gaius Verres, Kilikya valisi Gnaeus Dolabella'nın quaestoru olarak Pamfilya'da soygunculuk hareketlerinde bulunduğundan (Cic. in Verr. II I, 95, ; 154) buranın Kilikya eyaletine ait olması gerekmektedir. M. ö. 36 da Antonius burasını Galatya kralı Amyntas'a vermişti (Dio 49, 32, 3); fakat Augustus M. ö. 25 te Galatya'yı eyalet haline getirince Pamfilya tekrar Kilikya'nın olmuştur (Dio 53, 26, 3). Ancak M. s. 43 senesinde Pamfilya Klaudius I tarafından Likya ile birleştirilerek müstakil bir çift eyalet haline getirilmiştir (Dio 60, 17, 3). Nero veya Galba zamanında bu çift eyaletin kısa bir zaman için tekrar ayrıldığı, Likya'nın serbest bir eyalet olduğu (Suet. Vesp. 8, 4), Pamfilya'nın ise Galatya ile (Tac. hist. 2, 9) birleştirildiği anlaşılıyor. Fakat Vespasianus, Klaudius'un ihdas ettiği vaziyeti yeniden iade etmiştir (Suet. Vesp. 8, 4. Karş. Domitianus zamanına ait vali kitabelerinden No. 12 ve IGR 3, 551; 548; 550; 555; 300; 512). Klaudius ve sonra tekrar Vespasianus zamanlarında Likya-Pamfilya'nın idaresi senatodan alınmış ve valilerin unvanlarından anlaşıldığı gibi (karş. No. 10, 12) imperator idaresine verilmiştir. Bu nizam M. s. 134 veya 135 de Hadrianus tarafından geçici bir zaman için değiştirilmiştir, öyleki Likya-Pamfilya senato idaresine verilmiş, buna karşılık senatodan Bitinya-Pontus alınmıştır (Dio 69, 14, 4); fakat daha 138 senesinde Pamfilya'da tekrar bir imperator valisi buluyoruz (IGR 3, 700). Bundan sonra vaziyet M. s. 4 üncü asra kadar aynı şekilde devam etmiştir.

⁷ Ne olursa olsun, Menadier, *Qua condicione Ephesii usi sint inde ab Asia in formam provinciae redacta* (Diss. Berol. 1830) nin kabul ettiğinin aksine bütün Küçük Asya şehirlerinde Gerusia'nın Lysimahos'dan kalma bir müessesesi olmadığını öğreniyoruz, çünkü bu zamanda Attaleia daha henüz mevcut değildi ve Pamfilya hiçbir zaman Lysimahos devletine ait olmamıştır.

sınıfı olarak yer almaktadırlar (No. 14, 18). Demos (Halk meclisi), Küçük Asya şehirlerinin ekserisinde olduğu gibi, Ankara'da da yalnız "Bule,, ile müştereken karar alabilmek iktidarında olduğu halde Attaleia'da, yeni kitabelerin (No. 10, 11?, 12, 14, 17) açığa vurduğu gibi, müstakil olarak da karar verebilirdi. Bununla beraber bu kararlar yalnız memlekete hizmet etmiş kimseleri tebcil etmek şeklinde olabilirdi ki, bu husus burada da halk meclisinin her nevi siyasî faaliyette bulunmasına bir sed çekilmiş olduğunu gösterir.

Mutat olduğu veçhile Anadolu şehirlerinin çoğunda en yüksek icrafî kudret olan makam, yani hersene yeniden seçilen asıl hükümet, "arhon'lar komisyonu,, idi⁸. Fakat Attaleia'da arhon'lar bir defa dahi olsun zikredilmemekte⁹, buna karşılık yalnız bir kerre bir "strategos,, a raslanmaktadır (No. 15). Şu halde burada bir "Strategler komisyonu,, nun asıl idareyi elinde bulundurduğunu kabul etmek zorundayız. Bu müessese, ihtimal ki Bergama egemenliği devrinden kalmadır; çünkü Bergama'da da en yüksek idarî makamı, beş strateg'den müteşekkil bir komisyon teşkil ediyordu¹⁰. Bilişildiği gibi Attaleia Bergama kralı Attalos II. Filadelfos tarafından kurulmuş olup¹¹ birinci derecede askerî bir üs, Bergama deniz kuvvetinin donanma istinadgâhı ve Pamfilya ovasına hâkim olmak için gerekli müstahkem bir kal'e idi. Bu husus Bergama kralının idarenin başına, isimlerinden anlaşılacağı veçhile, aslında başlıca vazifeleri askerî mahiyette olan strateg'leri niçin geçirdiğini açıklamaktadır. Fakat Roma imparatorluk devrinde Attaleia strateg'lerinin kudreti Bergama zamanına nazaran muhakkak ki çok daha azdı.

Liyakatlı bir adamın "Bule, Demos ve Gerusia'nın oğlu,, (No. 15) olarak tayini, faaliyeti icabettiren bir memuriyet değildi; bu yalnız bir şereften ibaretti.

⁸ Krş. A. Erzen, 74.

⁹ Panagia kilisesi (Kesik Minare) kitâbesinde Nr. XI (Radet ve Paris'in okuduğunu teyit eden Semavi Eyice tarafından yapılmış bir kopyası elimizdedir) bir adam tebcil olunmakta ve ona diğerleri arasında ἀρχαντα τῆς πόλεως denilmektedir; bunun mânası herhalde «şehirin büyük bir memuruydu» şeklinde olmalıdır.

¹⁰ Krş. W. Schwahn, RE Suppl. VI 1119.

¹¹ Strabon 14, 4, 1.

Kitabelerde şehir memuriyetlerinin küçüklerinden yalnız "irenarhiya,, ya tesadüf edilmektedir (No. 15) ¹². Fularh'lar ve umumiyet itibariyle fule'ler hiç zikredilmemiştir. Bu durum, bir tesadüf eseri olmasa gerekir, çünkü Ankara'nın 79 şeref kitabesinden 36 sı, yani hemen hemen yarısı, fule'ler tarafından rekzedildiğine nazaran, eğer Attaleia'da da fule'lerbulunsaydı, 15 şeref kitabesinden hiç olmazsa birkaçının bunlar tarafından dikilmesi beklenebilirdi. Şu halde burada fule yoktu.

Kitabelerimizde birçok defa okuduğumuz "gimnasiarhlığa,, (No. 14, 18, 19) her tarafta raslanmaktadır. Bu makamın şehirlerin hayatı için büyük bir önemi vardı. "Gimnasiarh,, Gimnasium, yani, şehrin talim ve terbiye müessesesinin halk tarafından seçilmiş müdürü idi. Burada gençler vücut ve fikir bakımından yetiştirildikleri gibi aynı zamanda erkekler ve, metinlerimizde gördüğümüz gibi, yaşlılar da spor talimleri yaparlardı. Bundan başka spor gösterileri, eğlenceler, sanat temsilleri, konferanslar ve buna benzer diğer şeyler de burada tertiplenirdi. Mamafih "gimnasiarh,, bütün bu işleri bizzat idare eden şahıs değildi; ona yalnız başkanlık şerefi aitti. Böyle bir zattan, bu şerefe lâyık olmak için, zengin hayır işleri yapması, meselâ spor işleri için lüzumlu olan ve bugünkü sabunun yerini tutan zeytinyağını kendi kesesinden temin etmesi veya hususî mahiyette birtakım icraatın masraflarını karşılaması beklenirdi.

Bizzat şehir tarafından tertiplenen büyük oyunlar için muntazaman hususî bir oyun müdürü, bir "agonotet,, ¹³ seçilirdi (No. 14, 15, 19, 23, 24). Bu oyunlar μεγάλοι πενταετηρικοί Καισαρείοι ἀγῶνες, yani "dört senede bir yapılan büyük Kaesar oyunları,, ismini taşımakta olup bir imparator şerefine tesis edilmişlerdi. Bu imparatorun isminin Καῖσαρ = Caesar olması lâzımdır ve işte bu sebepten bu imparator, muhakkak *C. Iulius Caesar* veya hükümdar olunca *Imperator Caesar Augustus* ismini taşıyan Augustus'tu. Bu oyun, şüphesiz, Augustus'un yalnız başına hükümdarlığı elde ettiği Aktium zaferi münasebiyle (M. ö. 2. IX. 31) tesis edilmişti Attaleia sikkeleri üzerindeki yazılarda bu hâdise daha yakından karakterize edilmektedir ¹⁴. Bu yazılardan anlaşıldığına göre bu oyun τερὸς

¹² Krş. ERZEN, 75.

¹³ ERZEN, 76.

¹⁴ H, e a d Historia Numerum (1911), 701.

ἀγών (kutsal agon) du, yani dinî bir karakter taşıyordu ve ona zafer mükâfatı almak için değil, münhasıran şeref için iştirak edilirdi. Bundan başka oyun οἰκουμηνικός (genel) diye tavsif edilmektedir. Bunun manası, bu oyunun yalnız bir şehir halkına inhisar etmediği, fakat imparatorluğun her tarafından oyunu seyretmek, yahut ona iştirak etmek üzere birçok insanların gelebileceğidir. Ὀλύμπια (Olimpiya oyunları) ve Πύθια (Pitiya oyunları)¹⁵ adları, bunların eski meşhur oyunlar gibi, umumî bir karakter taşıdıklarını ve onlar tarzında organize edildiklerini, zafer mükâfatlarının aynı olduğunu ve oyunların onlar gibi dört senede bir yapıldığını ifade etmektedirler. 19 No. lu kitabeden bu oyunlarda muhtelif sanat ve spor gösterilerinin birleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yerlerde görüldüğü gibi, şehrin bu esas bayramı bir tane degildi; bunun yanında diğer küçük oyunlar da vardı (No. VII).

Attaleia'nın esas bayramı, imparator kültü ile yakından ilgili idi. Bu kült hakkında da aynı şekilde izlerle karşılaşmaktayız¹⁶. İmparator veya imparator sarayı mensuplarına mahsus hususî rahiplere, yalnız M. s. 1 inci yüzyılın ilk yarısında raslanmaktadır. Meselâ Tiberius (14 - 37)' un oğlu Drusus Iulius Caesar ile Klaudius I (41 - 54)' in böyle bir rahibi (No. 24) ve onun kızı Antonia'nın böyle hususî bir rahibesi (No. 17) vardı. Gayet tabii olarak bu devirdeki diğer imparatorlar için de bu çeşit kültler mevcuttur, yalnız sırf bir tesadüf eseri olarak bu hususta elimize hiçbir metin intikal etmemiştir. Daha sonraları, yani Klaudius'dan sonra ve Hadrianus'dan önce bu münferit kültler bütün imparatorlara mahsus bir kült halinde birleştirilmiş (krş. No. 19. No. VIII), bir müddet sonra da bu kült bir başrahibin idaresine verilmiştir. Her tarafta olduğu gibi Attaleia'da da imparator ibâdeti ilâhe Roma'nın kültüne bağlı idi (No. 14, 16). Her antik şehir bu şekilde şahıslandırılır ve bir ilâhe olarak ibadet görürdü; Roma, Roma imparatorluğunu teşkil eden devletler birliğinin başkanlığı mevkiinde olduğundan ilâhe Roma'ya diğer şehirlerde de ibadet edilirdi. İlâhe

¹⁵ Bu tavsif tarzına Berlin ve Paris'teki henüz neşredilmemiş sikkeler üzerinde tesadüf edilmektedir.

¹⁶ İmparator kültü hakkında Erzen 89'a bakınız. Roma imparator kültü Augustus zamanında Anadolu'lular tarafından tesis edilmiştir. Anadolu'lular Eski Doğunun büyük devletleri zamanındanberi hükümdarların meşruiyetlerini bu tarzda ifade etmeğe alışmışlardır.

Roma kültürünü idare eden yine bir *ιερέως*, yani münferit imparator kültüründe olduğu gibi, alelâde bir rahip idi.

İmparator kültürünün rahipleri umumiyet itibariyle her sene yeniden seçilen rahiplerdi, bu sebepten bunların rahiplikleri şehir memuriyetinden sayılırdı. Yalnız Antonia'nın kaydı hayat şartıyla tayin edilmiş olan rahibesi (No. 17) bu hususta bir istisna teşkil eder. Bunun sebebi, böyle bir şeref memuriyetinin lüksünü karşılayabilecek muteber kadınların daima kâfi miktarda bulunmaması idi. Çünkü imparator kültürü hakikî bir din olmayıp bir meşruiyetin ifadesi demek olduğundan ve bunun sâlikleri de bulunmadığından, imparator rahiplerinin tabii olarak gelirleri yoktu. Attaleia'nın kitabeletde adları geçen asıl ilâhlarının rahipleri¹⁷ kaydı hayat şartıyla tayin edilirdiler; çünkü bu memuriyetleri ifa edebilmek için hususî bilgiye ihtiyaç vardı ve bunun için de bu rahipler mütemadiyen değiştirilemezlerdi. Attaleia'nın şimdiye kadar bilinen ilâhları şunlardır: Tropaiuhos "zafer alâmetini tutan," unvanlı Zeus (No. XIII), Athena (No. 17), Apollon (No. VII, VIII, XVIII), Artemis (No. VII, XVIII), Dionysos (No. VII), Helios (No. I), Ares (No. VII), Herakles (No. V), Sozon (No. VI), Nike (No. IX). Bunlardan Athena başilâhe'dir. Çünkü "Polias," yani "şehrin hâmisi," unvanını taşımaktadır. Bu sebepten Athena'nın resmi Attaleia sikkeleri üzerinde diğer ilahlara nazaran daha fazla görülmekte ve birçok defa da, 17 No. lu kitabede de zikredildiği gibi, mabedi içinde tasvir edilmektedir. Lanckoronski'nin de s. 17'de yazdığı gibi Athena kültürü Attaleia'ya, hiç şüphesiz, başilâhesi olduğu Bergama'dan nakledilmişti. Şehir kuruldukta Attalos II Zeus Tropaiuhos, Ares ve Nike gibi üç harb ve zafer ilâhının kültürlerini de tesis etmiştir ki, bunlar müstahkem bir kaleye gayet güzel uymaktadırlar. Sebaste (*Augusta*) unvanı Nike'ye ihtimal daha sonraları, Aktium muharebesini müteakip, Augustus şerefine ilâve edilmiştir.

¹⁷ No IX: *ιερέα διὰ βίου Σεβαστῆς Νείκης* «Sebaste Nike'nin kaydı hayat şartıyla rahibi» (Sebaste Nike=lâtince *Victoria Augusta*), No. XIII: *ιερέως διὰ βίου Διὸς Τροπαιούχου* «Zeus Tropaiuhos'un kaydı hayat şartıyla rahibi». No. VII: *ιερέα διὰ βίου Ἀπόλλωνος Ἀρχηγέτου καὶ θεοῦ μεγάλου Διονύσου καὶ θεοῦ Ἄρεως καὶ θεᾶς Ἀρτέμιδος Ἐλαφιβόλου* «Apollon Arhegetes ve büyük ilâh Dionysos ve ilâh Ares ve ilâhe Artemis Elafebolos'un kaydı hayat şartıyla rahibi». No. VIII: *ιερέα διὰ βίου θεοῦ Ἀπόλλωνος Ἀρχηγέτου* «ilâh Apollon Arhegetes'in kaydı hayat şartıyla rahibi».

Athena'nın yanında, "Arhegetes," unvanını taşıyan Apollon'u (No. VII, VIII) ikinci bir başilâh olarak bulmaktayız. Bu unvan onu "başkan, yahut bir halk kütlesi veya bir şehrin menşe'i ile ilgili "ced, kurucu," olarak tavsif etmektedir. Bu ilâhın kültü çok eski bir zamandan, Attaleia'nın Attalos II tarafından kuruluşundan önceki bir zamandan kalmıştır. Bunun mânası da, Attalos'dan önce burada bir iskân mahallinin, belki hiç de önemsiz olmiyan bir şehrin mevcut olduğudur. Bu şehir, Bergamalılar tarafından yeniden tahkim edilerek süslenmiş ve adlandırılmıştır. Fakat maalesef bu eski şehir hakkında bir şey bilmiyoruz¹⁸. Pamfilya'nın mahallt ilâhesi olan ve Attaleia'nın komşusu Perge şehrinde, içindeki prehistorik zamanlardan kalmış kült idolu ile meşhur çok eski bir mabedi bulunan Artemis de, hiç şüphesiz, Bergamalılar'dan önceki kültür tabakasına aittir. Dionysos, "büyük," unvanını taşımaktadır (No. VII); bu sebepten onun, başilâh olmamakla beraber, Attaleia için hususî bir kıymet taşımış olması gerekmektedir. Bu ilâh da muhakkak Bergamalılar'dan önceki şehre aittir; çünkü Dionysos, Küçük Asya'da geniş bir sahaya yayılmış, sonra buradan Trakya ve Yunanistan'a sokularak Grek kavminin din ve kültür hayatında büyük bir rol oynamış olan eski bir Anadolu ilâhıdır.

Sozon, yalnız bir defa hususî karakteri haiz bir adak kabartması üzerinde zikredilmiştir. Bu ilâh herhalde resmî bir külte malik değildi ve halk kendisine hususî olarak ibadet ediyordu. Mahiyetine nazaran Sozon, atlı bir ilâhdı ve tâ Trakya'ya kadar geniş bir sahaya yayılmıştı. Bu ilâhın resmini havi küçük adak kabartmalarına Pamfilya ve Pisidya'da pek sık raslanmaktadır. Antalya müzesinde bunlardan birçoğunu gördük, fakat hiçbirisinin üzerinde ilâhın ismine raslıyamadık.

Bu ilâh kültleri bize, Bergama egemenliğine, bununla birlikte girmiş olan Hellenizm kültürünün tesirine, sonra Attaleia'nın Roma imparatorluğu devletler birliğine girmesiyle başlayan kuvvetli Roma tesirine rağmen, yerli Anadolu kültürünün Pamfilya halkına sağlam bir surette hâkim olduğunu öğretmektedirler. Bu kültür hakikî olarak ancak İslâm kültürü tarafından mağlûp edilmiştir.

¹⁸ Strabo'nun Attaleia'nın komşusu olarak zikrettiği Korykos ve bunun en eski Antalya olması meselesinin izahına girişmiyorum. Bu husustaki bibliyografyayı Lanckoronski, s. 15 not 4 te vermekte ve kendisi de s. 16 da Korykos ile Antalya'nın bir ve aynı yer olduğunu reddetmektedir.

Roma tesirinin karakterini, ancak şahıs isimleri sayesinde tesbit etmekteyiz. Bu tesirin, içtimaf bakımından ve tam olarak tetkik edildiği takdirde, pek sathî kaldığı meydana çıkar. Kitabelerden ve bilhassa şeref kitabelerinde tesadüf edilen isimler gözden geçirilecek olursa bunların büyük bir kısmının lâtincede olduğu dikkat nazarlarını çeker. Bu durum tabiatıyla bu isim sahiplerinin Romalı veya İtaliye menşeli olduklarına delâlet etmez; fakat Attaleia halkının oldukça mühim bir kısmının lâtin isimleri almış olduğunu gösterir. Bununla beraber şunu da hatırlamalıdır ki, bu isimlerin alınması hususî bir haktır, yoksa her istiyen lâtin ismi alamazdı. Lâtin ismi, Roma vatandaşının alâmet-i farikasıydı ve Roma vatandaşlık hakkı da yalnız bir intiyaz olarak verilirdi.

M. ö. 2 inci ve 1 inci yüzyıllarda senatonun temsil ettiği Roma aristokrasisi, imparatorluk idaresinin ona yüklettiği mesuliyeti benimsemediği ve verdiği vazifeyi kötü, hattâ iğrenç bir surette yaptığından, imparatorluğun ve o devir medeniyetinin kurtarılması icabettikte idare eden tabakanın genişletilmesi, yeni ve daha iyi unsurların idare mekanizmasına alınması mecburiyeti hasıl olmuştu. Bunu ilk defa açık olarak gören ve şuurlu bir şekilde tatbikını tecrübe eden adam, yüzlerce ittihat muahedesi ile gevşek bir şekilde birleştirilmiş olan devleti Büyük İskender tarzında bir Hellenizm kiralığı halinde sıkıca perçinlemek istiyen diktatör Kaesar'dı ki bu kiralıkta Romalı olmasalar dahi yalnız en iyiler idarenin başında bulunacaklardı. Kaesar, bu yüzden milliyetçi Romalı bir asilzade grubu tarafından öldürüldü. Halefleri Augustus ve Tiberius'un Roma millî düşüncelerini ön plâna daha fazla sürmelerine rağmen, daha o zamanlar bile eyaletlerde, menşe ve gelenek yolu ile devlet işlerinin idaresine en iyi bir şekilde hazırlanmış birçok itibarlı aileler, pek sık raslanan aile adı Iulius'dan anlaşılacağı veçhile, Roma vatandaşlık hakkını almışlardı. Roma vatandaşlığına kâbul edilen bir yabancıya, ona bu hakkı sağlayanın aile adını kullanması âdetti. Bunun için eyalet ailelerinden Iulius ismini taşıyan büyük bir kısmının vatandaşlık haklarını Iulius'lar hanedanına mensup bir imparatorun almış olmaları lâzımdır. Taşralıların aldıkları bu vatandaşlık hakkı, bu andan itibaren, onların artık milliyetini değil, fakat devlet hudutları içindeki hukukî ve içtimaf mevkilerini gösterirdi. Yeni vatandaşlar bundan sonra idareciler zümresine girerlerdi; fakat

burada asıl idarî mevkilere geçmeden önce başarı ve kabiliyetleri ile temayüz etmek mecburiyetinde idiler. Bu adamların kendilerini göstermeleri için iki yol vardı ve bu yolların ikisi de onlara bizzat imparator tarafından açılırdı. Bunlar ailelerinin itibarına göre ya senatorlar, veya atlılar sınıfına ithal edilirdiler. Senatorlar imparatorluğun yüksek aristokrasisini teşkil ederlerdi. Bunlara en yüksek mevkiler açıktı. Taşrahılar da aynı yoldan en yüksek mevkilere geçerler, hattâ imparator bile olurlardı. Meselâ Traianus, Hadrianus ve Septimius Severus'tan itibaren bütün imparatorlar Roma menşeli değillerdi. Atlılar, ikinci aristokrasi sınıfını teşkil ederler ve en yüksek hukukî, malî ve askerî memuriyetlere tayin edilirdiler. Çok defa atlı sınıfına girme imtiyazını elde etmiş olan adamların oğullarının senato'ya yükseldiklerini görüyoruz (No. 15, 19, 20). Hâkimiyeti elinde bulunduran zümrenin bu şekilde genişletilmesi parlak bir netice temin etmiş ve cumhuriyetin yıkıldığı zamanda uçurumun kenarında bulunan devleti, bundan sonraki iki yüzyıl için, kurtarmıştır. Vakıa imparatorluk hâlâ "Roma İmparatorluğu," ismini taşıyordu, fakat idaresi daha ziyade eyaletlerin elinde idi. Bunların idareci zümre içine girmek şeklindeki sosyal yükselişleri, M. s. 1'inci yüzyılda yavaş yavaş, M. s. 2'inci yüzyılda ise süratle ve tam olarak, tâ bu yüzyılın sonunda Septimus Severus'un Roma ismini taşıyan herşeye karşı olan nefreti neticesinde devlet aristokrasisinin inkişafını durdurup idareyi aşağı tabakaların eline vererek imparatorluğun, cemiyetin, ekonomik hayatın ve kültürün esaslarını değiştiren M. s. 3'üncü yüzyılın korkunç askerî monarşisine yol açtığı zamana kadar, devam etmiştir. Septimus Severus'un oğlu Karakalla'nın 212 yılında *Constitutio Antoniniana* ile imparatorluğun içinde yaşayanların hepsine Roma vatandaşlık hakkını vermesi, Severus'un yıkıcı siyasetinin tabii bir neticesi idi; yoksa büyük Kaesar'ın temayüllerinin temadi ettirilmesi demek değildi. Çünkü bu umumî vatandaşlık hakkının verilmesi en iyilerin seçilmesi değil, herşeyin bir yapılması demektir. O esnada artık en iyiler, en iyi yetişmiş olanlar ve en muteberler değil, en kaba insanlar iktidar mevkilerine geçmişlerdi.

Sosyal yükselme için imparatorluk ahalisinin aşağı tabakalarına mensup kabiliyetli kimselere açık bulunan başka bir yol daha vardı ki bu, ordu vasıtasıyla temin edilen yoldu. Roma cumhuriyeti usullerine göre legionlarda yalnız Roma vatandaşları asker

olarak hizmet edebilirdi. Fakat imparatorluğun büyümesi, bunun neticesinde askerî hâdiselerin uzak yerlerde ve devamlı olarak cereyan etmesi, yirmi hattâ daha fazla yıllık bir askerlik müddetine ihtiyaç gösterince, askerliğe alınacak ihtiyatlar yavaş yavaş tükenmeğe başlamıştı. Daha M. s. 1'inci yüzyılda ordu hizmeti için çok defa kâfi miktarda Romalı bulmak imkânsız bir hale gelmişti. Bu sebepten eyaletlilerin de legiyonlara alınmasına müsaade edilmiştir. Bunlar aynı zamanda Roma vatandaşlığına kabul edilmişler ve kendilerine Lâtin isimleri verilmiştir. İmparatorluğun çeşitli ülkelerinde bulunmuş olan kitabeler, bu çeşit adamların uzun bir hizmetten sonra subay olarak muayyen bir servetle vatanlarına döndüklerini ve burada yaşlı oldukları halde ictimâî sahada, çocuklarına daha fazla yükselme imkânlarını sağlayabilecek yüksek bir mevki işgal ettiklerini açığa vurmaktadırlar. Daha Roma imparatorluğunun ilk iki yüzyılında bunların içinde kabiliyeti ve liyakati sayesinde imparatorun dikkat nazarını çekerek yüksek askerî mevkiiler işgal eden eyaletlileri bulmaktayız. Bir mîsâl olarak oğlu senatorluğa kadar yükselmiş olan Attaleia'lı Lukius Gavius Fronto gösterilebilir (No. 19, 20). İlk zamanlar çok nadir olarak böyle yüksek bir mevkie ulaştıran bu yol, sonraları, Septimius Severus zamanından itibaren, bütün idareci adamların ve bizzat imparatorların geçtiği yegâne yol olmuştur.

Bu olaylar, Roma imparatorluğunun hakikî tarihinin bir cephesidir ve bunun karşısında tarihçiler tarafından nakledilen saray dedikoduları tamamiyle kıymetsizdirler. Antik tarihçiler bu hususlar hakkında bize hemen hemen hiç bilgi vermediklerinden kitabeler, bu zamanların hakikî tarihi için, elimizde bulunan yegâne kaynaklarımızdır. Her milletten birçok bilginler aşağı yukarı 70 senedenberi eyalet ve bilhassa Anadolu ailelerinin tarihini incelemek için uğraşmaktadırlar. Bu, kitabe malzemesinin dağınık olması ve kolaylıkla ele geçirilememesinden dolayı müşkül ve yorucu, fakat o derece önemli olduğundan yapılması elzem bir iştir. Bunun biricik yolu, Anadolu kitabelerinin toplanması, üzerinde çalışılıp neşredilmesidir. Bizim bu hususta Attaleia kitabelerinden öğrendiklerimiz vakıa azdır, fakat yine de küçümsenemeyecek kadar önemlidir.

En sık raslanan aile adı, Kalpurnius'dur. No. 10 da tebcil edilen, Pamfilya'nın Klaudius I in saltanatı zamanındaki valisi bu adı taşımaktadır. No. 11 hakkında verilen izahatta açıklandığı gibi

Kalpurnius, Klaudius tarafından yeniden teşkil edilen çift eyaletin kendisine fevkalâde salâhiyetler verilmiş ve esaslı faaliyeti sayesinde Pamfilyalı'ların itimadını kazanmış ilk imparator valisi idi. Birçok Attaleia'lıların kullandığı Kalpurnius ismi bu adamdan neşet etmiş, bu ismi taşıyan aile, Roma vatandaşlık hakkını bu adamdan almıştı. M. s. 2 inci yüzyılın ikinci yarısında bile bu ismi taşıyan bir Attaleia'lıyı, Lukius Markius Keler Kalpurnius Longus'u (No. 21, 22) yüksek devlet memuriyetlerinde görmekteyiz. Bu zat, senatorlar sınıfına mensuptu; Roma'da yol inşaatı müdürü olarak muvaffakiyet göstermiş, sonra bir legiyonun birinci kurmay subayı, daha sonra da Bitinya - Pontus'un imparator valisi ve Ahaya prokonsulu olmuştu. Hiç şüphesiz bu adam daha da yükselmişti; fakat bir tesadüf eseri olarak bu hususta malûmat veren kitabelere malik bulunmuyoruz. Kalpurnius Quadratus'un oğlu Kalpurnius Diodorus'a ait şeref kitabesinin de M. s. 2 inci yüzyıla ait olması muhtemeldir (No. VII). Attaleia'nın en yüksek memuriyetlerinde bulunmuş ve en yüksek şereflerini şahsında toplamış olan bu zat daha evvel bahis mevzuu edilen şahısla akraba idi. Bu aileden diğer itibarlı bir şahıs ta Markus Petronius Firmus Kalpurnius Saekularius (No. VIII) idi. Bu da, tıpkı Lukius Markius Keler Kalpurnius Longus gibi, diğer muteber bir aile ile, evlenme yolu ile akrabalık tesis etmişti (krş. No. 22 nin izahatını) ve bu sebepten iki isim taşıyordu. No. 21 in gösterdiği gibi bu itibarlı kimselerin kendilerine bağlı pek çok vasalları vardı. Bunlardan birçoğu, bilhassa azad edilmiş köleler efendilerinin isimlerini taşırlar, bu suretle bu isimler aşağı halk tabakalarına da nüfuz etmiş olurlardı. Kalpurnius isimli bütün insanlar büyük bir aile birliği meydana getirirlerdi. Bunların reisleri, ailelerinin büyüklüğü nisbetinde zengin, itibarlı ve kudretli olurlardı. Mezar kitabeleri vasıtasıyla tanıdığımız Kalpurnius Longus (No. XVII) ile Kalpurnius Karpus'un (No. XII) aşağı tabakalara mensup gibi görünmelerine karşılık Kalpurnius Epinikianus'un (No. 32) daha yüksek bir mevkiî olsa gerektir. Bu adam belki de esas aile muhitine dahildi, çünkü mezarı zengin ve gösterişli idi ve bizzat kendisinin azad edilmiş köleleri vardı. Markus Plankius Plato Kalpurnianus Prokulus (No. XI) da Kalpurnius ailesinden neşet etmişti. Muhtemeldir ki, M. s. 2 inci yüzyılın sonuna doğru ecdadı gibi o da vatanına ait bütün memuriyetleri sırasıyla işgal etmiştir. Bu

zat, artık Kalpurnius adını değil, bundan istikak etmiş olan Kalpurnianus adını taşıyordu; ihtimal evlât edinilmek suretiyle Kalpurnius ailesinden Plankius ailesine geçmişti. Bütün bu kaynakların pek az olmasına rağmen bunlardan Attaleia'da M. s. 1 inci yüzyılın ortasında Roma vatandaşları arasına girerek, M. s. 2 inci yüzyılın ikinci yarısına kadar, yani bir yüzyıldan fazla bir zaman gelişen ve sonra muhtemel olarak Septimius Severus zamanında inkıraz bulan asil ve eski bir ailenin mevcut olduğunu öğreniyoruz.

Birçoğu "Gaius," adını kullandıkları için Roma vatandaşlık hakkını daha Augustus zamanında almış olması gereken bir Iuliuslar ailesinin de mevcudiyeti kat'idir. Gaius Iulius Asper, üç oğlu Asper, Sanktus ve Rufus (No. 23) ile birlikte, M. s. 1 inci yüzyıla aittir. Bunların hepsi aynı zamanda Gaius Iulius adını taşıyordu. En büyük oğlu şehir memuriyetlerinin en yüksek basamağına erişmiş ve bunun için kendisine kitabeli bir şeref heykeli dikilmiştir. Hiç şüphesiz yukarıdakinin akrabası olan Markus Iulius Sanktus, Vespasianus zamanında, mahiyetini daha henüz açık olarak tesbit edemediğimiz umumî bir bina inşa ettirmiştir (No. 3). Bu aileden aynı zamanda Iulia Sankta adlı bir kadın da cemiyet içinde temayüz etmiş, imparator Hadrianus'un kardeşi Domitia Paulina için bir heykel diktirmiş (No. III), bundan başka Hadrianus kapısının yanındaki kuleyi kendi parasiyle yaptırmış (No. IV) ve buna göre Hadrianus zamanında (117-138) yaşamıştır. Bu aile mensuplarından herhangi birisinin devlet aristokrasisine yükseltip yükseltmediğini ve imparatorluk idaresinde yüksek bir mevki işgal edip etmediğini kaynaklarımızdan öğrenemiyoruz. Fakat Attaleia şehri içinde bu aile ön safta geliyordu ve bu yüksek mevkiini en aşağı yüz elli sene muhafaza etmiştir.

Flavonius ailesi yalnız bir kitabede zikredilmektedir (No. 13). Gaius Flavonius Anikianus, bütün Güney ve Batı Anadolu'da tanınmış, atlı sınıfından ve büyük servete sahip bir adamdı. Aynı zamanda Pisidya'daki Antioheia (Yalvaç) ile Efesos'un fahri hemşehrisi idi. Kardeşi Flavonius Paulinus aynı şekilde Roma atlısı idi ve imparatorluk hizmetinde atlılara mahsus kariyeri yapmıştı. Fakat Anikianus'un oğlu Flavonius Lollianus, senatorluğa kadar yükselmiş, babası bundan dolayı büyük bir gurur duymuştu. Bu da ailenin yükselme işinin daha henüz tamamlanmadığını göstermektedir. Bahis mevzuu olan aile Attaleia'da M. s. 2 nci yüzyılın

ortasında meydana çıkan yeni bir aile idi. Fakat maalesef bu ailenin geç zamanlarına dair bir şey öğrenemiyoruz. Bunun da sebebi, bir tesadüf eseri olarak, kitabelerin mahfuz kalmamasıdır.

Lukius Gavius Fronto tarafından kurulan aile de yeni idi (No. 19, 20). Fronto, şüphesiz, aşağı sınıfa mensuptu ; fakat Flavius'larla Traianus zamanında uzun seneler hizmet ederek generallik rütbesine kadar yükselmişti. Hadrianus kendisini atlı sınıfına ithal etmişti. Oğlu ile torunu ise, daha Fronto'nun sağlığında senator olmuşlardı. Fronto lâtin ismini, o zamanın âdetine göre, legiyon hizmetine girdiği esnada almıştı ve vatandaşlık hakkına henüz bu tarihte sahip olduğu için, Roma vatandaşı olmıyan babasına da bu münasebetle bir lâtin ismi ve, bu gibi hallerde mutad olduğu veçhile, doğrudan doğruya Fronto'nun aldığı isim verilmiştir. Gavius aile adına imparatorluğun muhtelif ülkelerinde bulunan kitabeler üzerinde nadir olarak raslanmaz. Bunun için pek çok dağılmış bulunan bu isimdeki insanların kâffesinin birbiriyle akraba olması varid değildir. Bunlar, Fronto gibi, bu ismi kendilerine Roma vatandaşlık hakkının verilmesi münasebetiyle almışlardır. Bu sebepten Fronto ile onun zamanında yaşayan aynı adlı büyük rütbeli şahıslar arasındaki akrabalığa dair bir şeyler tesbit edebilmek imkânsızdır ¹⁹. Fakat Gavius ismine eğer bizzat Attaleia içinde raslanırsa, o zaman bunları taşıyan şahısların ya akraba veya azad edilmiş köleler olması lâzım gelir. 19 No. lu kitabeyi diktirmiş olan Lukius Gavius Seleukos hürriyete kavuşmuş bir köle idi ; çünkü o, Fronto'yu, azad edilmiş kölelerin efendilerini tavsif ettikleri şekilde, kendisinin patronu ve velinimeti olarak göstermektedir. Lukius Gavius ismini, serbest bırakıldığı zaman almıştı ve şimdi üçüncü isim olarak kullandığı Seleukos da onun evvelki adı idi. Fakat 20 No. lu kitabeyi diktirmiş olan ve Fronto'yu arkadaşı ve velinimeti diye tavsif eden Poppaeus Gavius şüphesiz onun bir akrabası idi. Radet ve Paris tarafından

¹⁹ Bir Markus Gavius 155 senesinde (Liebenam, Fasti consulares 23) Markus Gavius Orfitus 165 (Liebenam 24), Markus Gavius Squilla Gallikanus 127 de (Liebenam, 21) ve bunun aynı isimli oğlu 150, (Liebenam 22) de Konsul idi. M. s. 70 ile 74 arasında konsül olan Q. Gavius Atticus (Liebenam 59) muhakkak ki Fronto ile akraba değildir, fakat Fronto'nun aşağı yukarı bu zamanda ordu hizmetine girmiş olması gerektiğinden ismini ve vatandaşlık hakkını Attikus'dan almış olması mümkündür.

neşredilmiş olan bir M. s. 2 nci yüzyıl kitabesinde tebcil edilen Markus Gavius Gallikus'un (No. IX) yukarıdakinden neş'et etmiş olması muhtemeldir. Mezar kitabelerinde de bir Gavius Bakhikus'a (No. XVI) raslanmaktadır. Bu suretle Gavius ailesinin M. s. bütün 2 nci yüzyıl boyunca geliştiği ve Attaleia'da büyük bir itibar kazandığı anlaşılmaktadır.

Attaleia'nın muteber aileleri hakkında tesbit edilebilen şeyler pek azdır, fakat yeni kitabe buluntuları bize yeni bilgiler verebilir ve eski bilgileri çoğaltabilirler. Bunun için ehemmiyetsizmiş gibi görünen her parça önemli olabileceğinden bunlara dikkat etmek lâzımdır. Ancak bu suretle Anadolu'nun her tarafında bulunan malzeme toplanıp araştırıldığı takdirde, Küçük Asya'nın İlk Çağdaki hakikî tarihini yazabilecek bir durumda oluruz.

